

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sefer Masa'ot R. Binyamin mi-Ṭudelo

ne'erakh ye-nisdar 'a.p. 3 k.y. 'atiḳe yomin ye-nuṣḥa'ot she'ar sefarim
shonim 'im he'arot ye-he'arot u-mavo

Hebräischer Text

Binyamin ben Yonah <mi-Ṭudelah>

ולידוטמ, הנוי ןב ןימינב

Frankfurt a.M., 1904

תורעה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9713

(¹) כת' בעל שפתי ישינים [ר"אמ דף מ"ה] מסעות רבי בנימין בר יונה מטודילה היה נוסע כל ג' חלקי העולם עאירופא אסיא אפריקא וכו' כל מה ששמע וראה ; ובעל סדהר"ר ערך ד"א התקל"ג הביא : ר' בנימין בר יונה מטודילה יצא ממדינת נביארה ונסע ג' חלקי העולם איברופי אפריקא ואסיא וכל מקום שראה ושמע וכו' כת' בספר הנקרא מסעות בנימין והיה וכו' מת התקל"ג ע"כ. זה כדברי בעל ש"י. למדנו מפה ששם הספר היה מקודם מסעות ר' בנימין או מסעות בנימין ולא כמו שכתבו המדפיסים והמו"ל האחרונים מסעות של ר' ומה שהוסיף בעל סדהר"ר : מת התקל"ג זה לקח מספר היוחסין דפוס ווארשא צד 148. (²) בדפוסים האחרונים הוסיפו קודם לזה מלת „הקדמה“ (³) לפ"ד מלת „שחבר“ היא לאו דוקא עיין בפנים הספר. (⁴) משמע מזה שהכ"י הראשון אשר נכתב עוד בחיי ר' בנימין ממנה נעשתה ההעתקה הזאת שכבר ישיש מוועום. עיין בהקדמה וכמבואי האשכנזי. (⁵) מה שהסנתתי הוספתי ע"פ גי' כ"י בריטיש מוועום וכצ"ל. (⁶) גרמץ בספרו דה"י. ח"ו צד 230 הגיה ר' שמואל וכן נכון. (⁷) כיב"מ : אסכנדריא וכוך שם העיר בערבית והסופרים המאוחרים השחיתו את דרכם וכתבו בטעות אלכסנדריא. (⁸) עיי' גרמץ שם צד 235. (⁹) גרמץ שם שם. (¹⁰) מלה ז"ל או ע"ה כני' כי"ק נתוספה בזמן מאוחר ולא יצאה מתחת יד ר' בנימין וכן ליתא בכיב"מ גם מזה נראה קצת שהכ"י ההוא קדום בזמן להאחרים. (¹¹) עיין גרמץ שם צד 240 ועוד צינץ בהערותיו לתוצאת אשר צד י"א. (¹²) דפא"מ גרם כאשר הודיענו החכם באבער נז' ; ושם „היה“ אולם בכ"י שתחת ידי הגי' ושם רבינו וכו' (¹³) היא הוספה מאוחרת כי הרב ז"ל נפטר בשנת 1170 למספרם ור' בנימין היה שם הרבה זמן קודם לזה. עיין לעיל אות 10 ועיין עוד מבוא להחכם בראדי לספר ההשלמה על מסכת ברכות צד 7 והלאה ובחלק האשכנזי צד 3. (¹³*) ר"ל גיסו של ר' משולם עיין גרמץ שם שם שם זגי' כיבמו"ק משובשה. (¹⁴) עיין גרמץ שם שם. (¹⁵) עיין רייפמאן תולדות ר' זרחיה הלוי הערה 17 ועוד שם 47. (¹⁶) מלשון הכתוב ש"ב כ"ג, כ'. (¹⁷) הגי' הנכונה היא בנכונשת וכבר נמצא השם הזה במחזו זה עוד קודם לזמנו של ר' בנימין עיין רייפמאן שם שם צד 6 ובהערותיו אות 50. (¹⁸) לפנינו נמחק ממעם הצענוור וכדפוס כהבו קבוץ גוים והגי' האמיתית היא טעות וכו'. (¹⁹) עיין גרמץ שם שם. (²⁰) עיין גרמץ שם צד 245.

ואין
(130)
הגה
לסוד
והיא
[מים]
בעלי
ודום.
נקרא
שמה

לינאין
/ ועד

ולפי מה שעוררני ההכס באכער נ"י גר' בדפוא"מ אנטוליו. (21) עיין גרמץ שם שם. (*21) דפוא"מ גר' ור' יצחק ב"ר פנחס [החכם הנ"ל] (22) גם בדפוא"מ גר' כלאם [מהנ"ל]. (23) עיין גרמץ שם צד 284 (24) עיין לעיל אית ח"י. (25) גם בדפוא"מ גר' צכעים [החכם הנ"ל] (*25) עיין גרמץ שם צד 284. (26) דפוא"מ ותו"א גורסים ז"ל ובאמת ר' בנימין לא מן המתים כי אם מן החיים אשר עודנה כחיים בימיו ידבר. (27) תקנתי עפ"י כיב"מ. (28) מלת ארבעה מ"ס וצ"ל ארבע וכן גי' כיב"מ. (29) הכתיבה הזאת היא יותר קדומה ולפ"ד החכם ד"ר בערלינער נ"י הוא קצור השם מן פיטרוס. ועיין גרץ שם שם ובערלינער נ"י קורות היהודים ברומי ח"ב צד 30 והלאה. (30) הכ"י נמחק ממעם הצענזור ועיין במקומו גי' שאר הספרים. (31) לפנינו נמחק ממעם הצענזור והוספתי ע"פ גי' הספרים. ויש ספרים גורסים „של ביש רא" הנה במקום הל' צ"ל קו על השי"ן לסי' ר"ת ובמקום הב' צ"ל פ"א. (32) הסדר הרורות בערך ר' יוסי בן קיסמא הביא זו"ל וראיתי בספר מסעות בנימין בסיפור עיר רומי הגדולה שיש שם פ' בתים גדולים שבנו ד' קסרים ומערה ששם נתן טיטוס כלי בה"מ והר סמוך לנהר טייבר והוא חלול שם מונחים עשרה הרוני מלכות ע"כ גי' זו לא מצאתי בספרים שלפני. (33) עיין ספר הלקוטים ח"ג צד י"ז ובהערה שם. (34) נראה שצ"ל ושם היכל כמו ארמון. (35) עיי' אית 31. (36) כי"ק משובש. (37) הגי' שלפנינו יותר נכונה מגי' שאר הספרים ועיין בערלינער שם שם. (38) כן תרגמתי וכן נכון כי לתלות עצמות המתים לא שמענו. אין זאת כי אם מ"ס נפל בספרים וצ"ל תלי תלים ולא תלויים. (39) הגי' „חקיקים" אין לה שחר. ועיין מ"ש החכם בערלינער נ"י שם לקיים את הגי' שלפנינו אולם לפי גי' שאר כ"י יותר נכון להגיה חנוטים וכן תרגמתי. (40) על השניים במקום הוה כבר העירותי במקומו ע"ש ובסדר הדורות ערך ג"א התכ"ח מצאתי זו"ל: כ' מסעות בנימין ברומי בכית הפלה של „סנט שטעפין" עומדים עמודים [השם המספר ליתא גם שם] נחישת שעשה שלמה המלך וחקיק על כל אחד [ואחד] שלמה בן דוד ובכל שנה [ושנה] מ' באב מויעין העמודים כאלו שפכו מים עליהן ושם מערה וכו' ע"כ. ונראה שזו היחה ג"כ גי' הספר שלפנינו אפס שבמקום בסאלטיאנו צ"ל בסאלטיאנו [עיין לעיל אות 31] ותחת אלטיסאנו יש להגיה אל שטיפאני וכן תרגמתי כי על כל הנוסחאות יש פירכא עיין שם היטב

היטב. ⁽⁴¹⁾ עיין בתרגומי האשכנזי וכמה שהעירותי שם. ⁽⁴²⁾ לפנינו מחוק מטעם הצענוור והוספתי ע"פ כ"ק ותוצאת אשער ודפו"א. ⁽⁴³⁾ עיין גרמץ שם שם צד 284. ⁽⁴⁴⁾ מלת לזה מ"ס כי "המלכות" הוא מין נקבה. וגם צ"ל פרינציפאטו כי כן שם המלכות וגרמץ [שם צד 284] נמשך אחד גי' תו"א ועשה את ר' דוד לנגיד על ישראל ובאמת הוא היה רב ולא נגיד. וע"פ גי' הכ"י, הרגמתי Principato ⁽⁴⁵⁾ צ"ל: צור בן הדרעור [ש"ב ח']; וז"ל יוספן העברי [רפוס ווארשא תרל"ד צד 11]: בימיו הכה דוד את ארם. . . ויברח הדרעור בן רחוב מלפני דוד ויבאו הדרעור וצור בנו בארץ כתיים ויתן להם רומלוס המלך מקום בחוף הים ויקראו שמה — צורנתו ע"ש. ⁽⁴⁶⁾ עיין בהערותי במקומו. ולפי הנראה היה כתוב כ' ואח"כ נעשה ממנה ב'. אך יותר קרוב שלא היו באמת כי אם ב' מרחצאות. ⁽⁴⁷⁾ צ"ל על שפת נהר ⁽⁴⁸⁾ ישע'י ס"ג, י"ט. ⁽⁴⁹⁾ עיין גרמץ שם שם. את העיר מלפה או מלפי השמיט אף שהיתה עיר של מאתים יהודים. ⁽⁵⁰⁾ לפנינו נמחק מטעם הצענוור ובא על נכון כב' כ"י. ⁽⁵¹⁾ שפת יתר יש כאן ועיין גי' כיב"מ. ולפ"ד שאחד הסופרים בא לפרש מלת נמל מהו ע"כ יש למחוק מלת פורשו מן הכתב. ⁽⁵²⁾ עיין בהערותי לתרגומי האשכנזי צד י"א. ⁽⁵³⁾ עיין גרמץ שם שם. ⁽⁵⁴⁾ גרמץ שם שם. ⁽⁵⁵⁾ נראה שצ"ל אסכנדרוס וכן מכטאים הערביים את השם הזה. ⁽⁵⁶⁾ בכיב"מ יש פה בלכול גדול כי עד כאן נמצא כדף ז' וההמשך ימצא כדף ל"א בתוך שמה ג' מלמעלה. ע"כ עלינו לומר שנחלפו להמעתיק הגליונות זה בזה; חלוק כזה אירע גם להמעתיק את פי' רס"ג לדניאל עיין במאמרי "רס"ג ופירושו לדניאל" "בהשקפה" לשנת תר"ס. ⁽⁵⁷⁾ צ"ל עד יבוש וכו' והן שתי מלות אפס שנתחלף האות ד' בל'. ⁽⁵⁸⁾ אחר גי' הכ"י נמשכתי בתרגומי ואפשר שצ"ל בהרים ההם והיא האומה וכו' ואודתה עיין אשער ח"ב צד 38 והלאה. ⁽⁵⁹⁾ יותר נכון לגרוס ואינם מחזיקים או ואין חזוקים עיין בסמ"ך. ⁽⁶⁰⁾ לפנינו נמחק מטעם הצענוור. ⁽⁶¹⁾ עיין באות שלפני זה ועיין גם בהרגומי. ⁽⁶²⁾ כבר העירותי במקומו שצ"ל לבישינה ⁽⁶³⁾ השמות ר' אלעזר ור' יצחק בכיב"מ נשתרכבו משמה שלמטה גם לשמה זו. ⁽⁶⁴⁾ כגי' דפו"א גר' גם רפוס אמסטערדאם [כן העיר החכם באבער נ"י]. ⁽⁶⁵⁾ לא ירעתי לאיזה מקום כיון, גם גרמץ השמיטו. ⁽⁶⁶⁾ נראה שצ"ל באים. ⁽⁶⁷⁾ כ"ק מחוק ונראה מרשומי כאלו נכתב בכל-ושטים. ⁽⁶⁸⁾ הוא עדיין לא היה בבגדר ואיו איפוא ידע ממנה במרם

בטרם ראה אותה בעיניו? מכאן ראה ברורה שבנסיעתו לא עשה לעצמו כי אם רשימות רשימות ובשובו נתחברו — אם ע"י או ע"י אחרים — אלה הרשימות לספר שלם וכמו שנמצא מפורש בהקדמת הספר הזה ע"פ כ"י שלפנינו. ⁽⁶⁹⁾ כל במה ובמות נמחקו בכ"י שלפנינו ע"פ הצענזור והח' באכער נ"י עוררני על גי' אחת אשר ז"ל: ויש שקירין אותה וכו' ואני את הגי' הזאת לא מצאתי. ⁽⁷⁰⁾ צ"ל „ושנה מס" וכן תרגמתי ובא על נכון בכ"י. ⁽⁷¹⁾ מכאן ואילך נמצא בכיב"מ על הסדר מדרג ז' ואילך [עיין לעיל: אות 56]. ⁽⁷²⁾ לפנינו נמחק מטעם הצענזור. ⁽⁷³⁾ עיין אשער ח"ב צד 48 הערה קי"א ⁽⁷⁴⁾ הסופר טעה להתחיל לכתוב עור פ"א המלים מצו[ויר] במ כל ובאמת צ"ל וצייר וכו' ⁽⁷⁵⁾ תקנתי ע"פ גי' שאר כה"י ובאשר העיר החכ' באכער נ"י גי' גם דפוא"מ „ענינים" ואין נכון לגרום כן. ⁽⁷⁶⁾ ר"ל קונים ויותר נכון „ושוכרים". ולפי גי' כי"ק נראה שצ"ל: ומדבריו בכל הלשוניות ושוכרים מכל הגוים וכו'. ⁽⁷⁷⁾ שם המלך נשאר קיים בכי"ק ואין לתלות שבזמן מאוחר נתוסף. ובאמת בימי ר"ב כנרמץ מלך אחר ונראה כי ר"ב רק ממנהגם הוא מדבר ועין בתרגומי ובהערותי שם. ⁽⁷⁸⁾ צ"ל היהודים כגי' שאר הספרים. ⁽⁷⁹⁾ גי' זו קשה להבין כי אם ונוציא מהם המאות קראים לא ישארו אלפים רבנים. ועיין גרמץ שם צד 285. ולפ"ד באמת יש למחוק את מלת „רבנים". ⁽⁸¹⁾ הוא טעות דמוכח ובא על נכון בשאר כ"י ודפוסים קדמונים. ⁽⁸²⁾ הוספתי ע"פ שאר כ"י והוא חסרון הנראה לעינים. ⁽⁸³⁾ עיין בתרגומי ובמה שהעירותי שם. ⁽⁸⁴⁾ צ"ל באי. ⁽⁸⁵⁾ צ"ל בעשרה כגי' כי"ק. ⁽⁸⁶⁾ מלת ים הוספתי ע"פ גי' שאר כ"י ובמקום חיקה צ"ל חיה או כיא כגי' אשער. ⁽⁸⁶⁾ עיין גרמץ שם צד 284. ⁽⁸⁷⁾ היא האי הירועה בשמה וכן שמה בערבית ועיין כפתור ופרח הוצאת עדלמאן דף כ"ד ע"ב ובהערות החכם שווארץ ז"ל שם צד ס"ב [ההוצאה הזאת שהיא „כפתור ופרח" באה עתה לידי כמעט אחר גמר ספרין. ⁽⁸⁸⁾ נזכרת אצל עדריו עיין אשער ח"ב במקומו. ⁽⁸⁹⁾ עיין אשער שם שם צד 59. ⁽⁹⁰⁾ עיין גרמץ שם צד 286. ⁽⁹¹⁾ עיין שווארץ דאם הל' לאנר צד 34 ואשער שם צד 60. ⁽⁹²⁾ הספרים והכ"י נשתכשו עיין גרמץ שם נאטע X צד 457. ועיין בהערותי במקומו והמצא שמכל הגי' יותר נכונה גי' כי"ק וכ"י ב"מ אפס שכך צריך לחלק את השם שם: פרינצ—פואמונת או „בואמונת" וברור אצלי כי כמו כן היה גרום הכיב"מ

הכ"יב"מ הפאפא אך הסופר או המעתיק חשב שר"ב כיון לאב הכניסיה שלהם ע"כ השמיט את המלה זו והציג במקומה „אפיפיור".⁽⁹³⁾ עיין כפתור ופרח שם דף מ"ב ע"א פסקא לדעתי שורה ז': ושמה לורקיא [כגי' כ"יב"מ] וקורין לה לאדקיא והלועזים אל לגא, ועוד שם בסוף העמוד. ועיין עוד ספר הלקוטים ח"ו צד כ' הערה 1 [השוה ZfHB. לשנת 1903 צד 44 אשר בא כעת לירי]. ואין ספק שר"ע היה שם בעת שנסע להלהיב את לב בני ישראל למלחמה נגד שונאיהם הרומיים בימי בר כוזיבא ובזה יובן מה שיסופר ממנו הרבה שהיה פה ופה במקומות היותר רחוקים מארצו ארץ אבותינו הקדושה והבן. כפי הנראה לא היו שם יהודים בימי בעל כו"פ ע"ש צד מ"ו.⁽⁹⁴⁾ צ"ל לנבאל כגי' כיב"מ או ניבל כגי' שאר הספרים ועיין גרמץ שם צד 286 ואשער ח"ב צד 62 ושווארץ צד 135. ובירושלמי במקומות שונים שם העיר גוולנא.⁽⁹⁴⁾ יהושע י"א, י"ב.⁽⁹⁵⁾ בתוצאת אשער שהיא גם נוסחת רפו"א נמצא נו"א כנבת [או כנבת]⁽⁹⁶⁾ צ"ל ונקרא אצלם.⁽⁹⁷⁾ יהושע שם שם ועיין שווארץ שם צד 180 ועוד בתרגומי האשכנזי.⁽⁹⁸⁾ המלים „בימים ההם" אין פירושן בימי ר' בנימין כי הנה בסמוך כת': ושם מצאו מקום הבמה [צ"ל שהיתה] לבני עמון „בימים ההם", שם ע"כ כונתו על הימים שעברו ע"כ גם כאן כיון על הזמן העבר. עיין בתרגומי צד 22 ובמבואי שם.⁽⁹⁹⁾ על השינויים שבנוסחת הספרים כבר העירותי לעיל אות צ"ד. ועיין גרמץ צד 186 ושווארץ צד 135.⁽¹⁰⁰⁾ לפנינו הגי' חמש מאות ומאה? ועיין לקמן אית ק"ב.⁽¹⁰¹⁾ כצ"ל וכן מונה בצד רפו"א מידי סופר לא נודע שמי.⁽¹⁰²⁾ ולעיל אמ' חמש מאות ומאה, ושאר הספרים גו' לעיל ק"ן [או קב"ן] וכאן גור' מאתים? ונראה ששם צ"ל חמשים ומאתים. וגרמץ שם שם מפס לשון ראשון מאה וחמשים.⁽¹⁰³⁾ עיין כפתור ופרח [הוצאת ערלמאן דף מ"ב ע"א בפסקא ודע וכפי' הרי]. והח' אשער ציין על יהושע י"ח, כ"ו. ועיין קרויס בספר ירושלים כרך ו' חוברת א'.⁽¹⁰⁴⁾ יהושע י"מ, כ"ה.⁽¹⁰⁵⁾ עיין שווארץ שם צד 153.⁽¹⁰⁶⁾ בזה נכונה גי' כי"ק⁽¹⁰⁷⁾ שם שם נכתב כמעיה „ואם" במקום והם.⁽¹⁰⁸⁾ צ"ל שמיפי כגי' שאר הספרים.⁽¹⁰⁹⁾ צ"ל אחד.⁽¹¹⁰⁾ צ"ל: בעלי אומנות וצבעים יושבים ביניהם באומנות וכו'.⁽¹¹¹⁾ הוספתו עפ"י כיב"מ וכי"ק⁽¹¹²⁾ שם שם הנג' חצי יום אך בספרים שנשמט בהם לעיל: ומשם חצי יום לצרפתה וכו' הציגו כאן מהלך „יום". ועיין גרמץ שם שם ושווארץ

ושווארץ שם צר 156 ועוד 154. ⁽¹¹³⁾ המלה הזאת מיותרת וליתא
 בשאר כ"י. ⁽¹¹⁴⁾ כ"ק משובש כאן. ⁽¹¹⁵⁾ עיין גרמץ שם שם. ובימינו
 אלה אין שם יהודים. ⁽¹¹⁶⁾ הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל. ⁽¹¹⁷⁾ צ"ל לאקרי
 עיין שווארץ שם צר 155 וגרמץ צר 288 ועיין עוד בתרגומי ובהערותי
 שם. ועיין גם כפתור ופרח פ' י"א. ⁽¹¹⁸⁾ עיין יוחסין ערך ר' אבא
 דמן עכו. ⁽¹¹⁹⁾ לפנינו נמחק מטעם הצענוור וברפו"א נכתב במקומו
 „הנודרים”. ⁽¹²⁰⁾ עיין אשער ח"ב צר 77. ⁽¹²¹⁾ בימי שווארץ לא היו
 שם כי אם ארבעים יהודים וכן בחיפה לא היו בימיו יותר מארבעים
 משפחות ועיין בתרגומי וכמבואי האשכנזי מ"ש באריכות. ⁽¹²²⁾ עיין
 אשער שם שם נוממץ 152 מ"ש החכם צונץ ז"ל וכן הביא גרמץ שם
 צר 188. נמצא איפוא שהשם הזה נהוג גם בין הרבנים שבימי הבינים
⁽¹²³⁾ תו"א ורפו"א מוסיפים: ז"ל. ⁽¹²⁴⁾ צ"ל גר החפר היא העיר
 הנזכרת ביהושע י"ט, י"ג. ועיין שווארץ שם 62 ועוד 140. ⁽¹²⁵⁾
 בעל סדר הדורות ערך ג"א ל"ד הביא בשם מסעות ר' בנימין: רחב
 ד' אמות. ⁽¹²⁶⁾ הגי' הנכונה נשארה קיימת בכי"מ וכצ"ל: לכפר
 נאים והוא כפר (ר) נחום והוא מעון מקים נבל הכרמלי ועיין כפו"פ
 פרק י"א, יחוס הצדיקים ערך הנחום ושווארץ שם שם ועוד צר 149
 ובתרגומי במקומו. ⁽¹²⁷⁾ ש"א כ"ה, ב'. ⁽¹²⁸⁾ צ"ל מבנין הורדוס המלך
 וקרא שמה קיסריה על שם האינפרדור הקיסר כגי' תו"א. וכגי'
 שלפנינו גר' גם דפ"ק. ⁽¹²⁹⁾ יהושע מ"ג, מ"ד. ⁽¹³⁰⁾ צ"ל לשנת גורג
 [המלה האחרונה נמצאת בתו"א ורפו"א] עיין שווארץ שם צר 140
 ובמקום לוז צ"ל לוד כגי' כיב"מ וכי"ק. ⁽¹³¹⁾ עיין שווארץ צר 117
 וגרמץ צר 187. ⁽¹³²⁾ צ"ל וגו' ובא על נכון בכיב"מ וכי"ק. ⁽¹³³⁾ עיין
 אשער ח"ב צר 84 והלאה. ⁽¹³⁴⁾ לפנינו חסר והוספתי עפ"י כיב"מ
 ועיין אשער ח"ב צר 88. ^(134*) עפ"י כיב"מ נדע כי הסופרים השמימו
 כאן שם מקום אחד אולם גם בכי"ז הוא מחוק וחבל על דאברין ^(**134)
 תו"א גר' למלים: „להר המוריה” כשיטה שאחר זאת לפני המלה
 לירושלם וגו' שאר הספרים שוה לגי' שלפנינו עיין בתרגומי שם ועיין
 עוד אשער הערה 169 ושווארץ שם צר 97. ⁽¹³⁵⁾ ר' פתחיה בספר
 סבוב שלו כ' שלא מצא רק יהודי אחד בירושלים, עיין אשער הערה
 קע"א וגרמץ שם צר 287 אולם לפי גי' כ"ק אין שום סתירה אך
 צריך למחוק שם למלת כמו ועיין לקמן אות 191. ונראה שנתחלף
 להם להסופרים אות ר' במלת ד'. ועיין אבן ספיר ח"א י"ז ע"ב ולא
 צדקו

צדקו דבריו בזה. ⁽¹³⁶⁾ הוספתי למלת אחר עפ"י שאר כ"י. ⁽¹³⁷⁾
 הפלים ויוצאים — פרשים מקומם למטה אחר, ושם חונים" וכו' כי
 מה ענין פרשים לבית החולים; וכן תרגמתי עיש ⁽¹³⁸⁾ צ"ל והבית
 השני כני' כיב"מ. ⁽¹³⁹⁾ יותר נכונה גי' כיב"מ אשם שיש להגיה שיעמדו
 במקום שיעבדו. ⁽¹⁴⁰⁾ לפנינו נמחק מטעם הצענוור והוספתי עפ"י
 הכ"י ותו"א ^(140*) עיין שווארץ צד 169. ⁽¹⁴¹⁾ צ"ל דומינו כני' שאר
 הספרים ⁽¹⁴²⁾ עיין מיללער בספרו דער איסלאם אים מארגען — אונד
 אבענדלאנדע ח"א צד 398. וכן העיר החכם באכער גי' בגליון
 הרגומי שהיה מונח לפניו שעמיר לא בנה אח הכמה [יותר נכון
 גי' שאר הספרים: הכפה]. ⁽¹⁴³⁾ כן נקראים המאמינים בדת הקדרי
 בפי אחינו הספרדים ולכונה זו תרגמתי „דען גלייביגען" והח' באכער
 גי' כתב בגליון ספרי „ניכטיודען", אולם המלה זו כוללת גם את
 הנוצרים. ⁽¹⁴⁴⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ וכן נכון. ולמעלה ממנו הוא הנחל
 קדרון ולא כיון יפה בזה שווארץ שם שם צד 196. ⁽¹⁴⁵⁾ יחוקאל כ',
 ל"ה. הטעם לקריאת שם זה יובן ע"פ המדרש מובא בילקוט ישעיה
 רמו ש"ס אשר ז"ל: באיתה שעה סביא הקב"ה אליהו ומשיח וצלוחית
 של שמן בידיהן ומקליהן בידיהם ונקבצים כל ישראל לפניהם ושכינה
 לפניהם ונביאים מאחריהם וכו' ומליכ' אותם אל עמק „יהושפט"
 ונקבצין כל הגוים שם שנ' וקבצתי את כל הגוים והורדתי אל עמק
 יהושפט וגו' [יואל ג', ז'] וכו' והבן. ⁽¹⁴⁶⁾ נמצא לפ"ז כי מי השילוח
 הם בין עמק יהושפט ובין נחל קדרון. ובשאר ספרים הגי' „בנחל
 קדרון. ⁽¹⁴⁷⁾ הבנין עומד עד היום הזה. ⁽¹⁴⁸⁾ צ"ל מעמק כני' שאר
 הספרים. ⁽¹⁴⁹⁾ מלת מלח הוספתי עפ"י גי' שאר הספרים. ⁽¹⁵⁰⁾ צ"ל
 שתי ובא על נכון בכיב"מ. ⁽¹⁵¹⁾ צ"ל עד וכן גי' כיב"מ. ⁽¹⁵²⁾ ההר
 אשר במערבית דרומית לירושלם נקרא הר ציון ועיין בתרגומי צד 98
 מה שיש להעיר על זה. ⁽¹⁵³⁾ הוספתי עפ"י כ"יב"מ. ⁽¹⁵⁴⁾ כן הוא
 בכ"ק וכן נכון. ⁽¹⁵⁵⁾ גי' הספרים וכן גי' הכ"י שלפנינו משוכשת כי
 גו': כמו שלשה בתים של קברי ישראל שהיו קוברים מיתיהם בימים
 וכו' ובאמת בבתים לא קברו את מיתיהם. אבל נכונה גי' כיבמו"ק
 וע"פ הוספתי את מלת במערות וכן תרגמתי. ^(155*) הוספתי ע"פ גי'
 שאר הספרים. ⁽¹⁵⁶⁾ בכ"י הנ"ל יש כאן הוספה: והם מניעות לגבול
 בנימין בצלצח ע"כ והנה צלצח [ש"א י', ב'] באמת הוא בגבול בנימין
 ולדעת קצת הוא עוד מירושלם עיין שווארץ שם שם צד 125
 ובמכתבו

ובמכתבו לקירכהיים שם. ועוד העיר שם שווארץ שעדיין נמצאים שם עד היום אבנים רבות עד אין מספר וקרוב שהם מקברי ישראל של אותן הימים שהזכיר ר' בנימין. ואפשר שממעם זה קראו את שם המקום צלצה לאמר צל צח בנגוד „לצלמות". אך עכ"פ גי' הכ"י במו"ק נכונה ע"פ הוספה בפנים וצר לי כי כשגגת המסדרים נפלה שמה אחת מתרגומי האשכנזי. ⁽¹⁵⁷⁾ הסדר הדורות ערך כ"א תתקכ"ד הביא את דברי ר"ב שבכאן בזה"ל: זה מ"ו שנה נפלה חומת בית הפלה שלהם שעמרה על הר ציון וצוה הכומר פאטריארך ליקח האבנים מהבנינים שעמדו מקודם שם לתקן בית התפלה וחפרו ומצאו אבן גדולה והגביהו אותה וראו דלת במערה ופתחו וראו בנין על עמודי שיש מצופים זהב וכסף ושלחן ועליו כתר זהב וב' היכות סגורים וכ"צו לכנס יצא מן המערה רוח סערה עליהם ונפלו לארץ ולא עמדו עד עת ערב ואח"כ יצא רוח כאלו מדבר בקול אדם: עמדו והלכו מכאן ונראה להם כאלו דחפו אותם משם ונפלו כמה ימים למשכב מגודל הפחד וספרו להכומר וצוה מיד לתקן כאשר היה ושם היה קבור דוד ובשמאל קבר שלמה ושאר מלכי יהודה ע"כ. ⁽¹⁵⁸⁾ לפנינו נמחק טעם הצענוור. ועיין גי' שאר הספרים ולי אין ספק שבעצם ובראשונה היה כתוב את הכומר הממונה ורק הסופרים השמימו מלה אחת מהם או „הכומר" או „הממונה". וכסדר הדורות הנ"ל גי' „הכומר פאטריארך". אך ממנו אין להביא ראיה כי הוא ז"ל לא הביא את לשון ר"ב כצורתו וכהוייתו. ⁽¹⁵⁹⁾ הוספתי עפ"י כיבמו"ק ⁽¹⁶⁰⁾ תקנתו עפ"י כ"ק. ⁽¹⁶¹⁾ הוספתי עפ"י כ"ק ⁽¹⁶²⁾ לפ"ד חסר מלת „עלינו". ⁽¹⁶³⁾ הוספתי עפ"י, כיבמו"ק ובשאר הספרים נשמט. ⁽¹⁶⁴⁾ צ"ל מערה וכן הוא בכיב"מ. ⁽¹⁶⁵⁾ הוספתי מלת שם עפ"י כ"י הנ"ל ⁽¹⁶⁶⁾ בסדר הדורות [לעיל אות 157] ג' וב' היכות. וצדקו דברי החכם באכער נ"י שיש לתרגם Kisten ולא Sarkophage כמו שתרגמתי אני. ⁽¹⁶⁷⁾ בסדר הדורות [שם שם] ליתא לשון זה. ⁽¹⁶⁸⁾ על השינויים בכתיבת השם הזה העירותי לעיל צד 17 שמה 13 ⁽¹⁶⁹⁾ החכם באכער נ"י אמר לתרגם, ששלח אחריו לעיר קוסטנטינו להביאו לפניו אמנם הלשון לא משמע כן. לפ"ד היא המכינה מן ר' אברהם. זה והנה ר' אברהם נזכר גם בספר הסביב של ר' פתחיה אך אם אחד היה אברהם זה עם ר' אברהם שבימי ר"ב. אין לדע. ⁽¹⁷⁰⁾ הוספתי עפ"י שאר כתבי היד ⁽¹⁷¹⁾ צ"ל שתי וכן בשאר כ"י. ⁽¹⁷²⁾ לפנינו בטעות הנקרא

„הנקרא בית לחם” ותקנתי עפ”י כ”ק וצ”ל הנקראת כני’ דפו”א ותו”א
 (173) צ”ל כחצי וכן הגי’ בכל הספרים. (174) צ”ל מאחת ובא על נכון
 בשאר הספרים. (175) ר’ פתחיה בספר הסכוב שלו כ’ וז”ל: ועל
 קברה י”א אבנים כמנין י”א שכמין לפי שעדיין לא נולד בנימין
 אלא בצאת נפשה [בראשית ל”ה, י”ח]. כעין זה נמצא בסדר המסעות
 למטה [הוספה א’] וז”ל: והמצבה עשתי עשרה אבנים וכו’ ואכן אחת
 למעלה מן העשרי... והקבלה כי עשרת השכמים נתנו עשרת האבנים
 ויעקב אביהם נתן את העליונה בנימין לא נתן כי קטן בן יומו היה
 יוסף לא נתן מפני שהיה קטן ככן ח’ שנה או מפני ענמת נפש
 שהיתה אמו ע”כ. אבל לפ”ז לא היו רק י’ אבנים ובפתח דבריו אמר
 י”א אבנים. ובעל סדר הרורות הביא בערך ב”א ר”ח: על פרשת
 דרכים, ובנין יפה קברה מן י”א אבנים ואכן רחב עליהם שהיו י”ב
 אבנים ונעשו אבן אחת ואכן זה הניח יעקב אבינו בעצמו ע”כ וציין
 גא”י וצ”ל שבעל סדר המסעות מונה י”א אבנים עם האבן העליונה
 שנתן יעקב ועיין עוד בסמוך. (176) הסדרה”ר הביא [שם שם] בשם
 מסעות בנימין וז”ל ור’ עמודים סביב הקבר ועל העמודים מונח צב
 שקורין שילדקרעט מכסה כל הקבר ועוברי דרכים כותבי’ שמותם על
 האבנים. ברור שהמלים: ועל העמודים מונח צב נשמטו בהספרים
 שלפנינו בשגגת הסופרים. (177) לפנינו [כמו בהו”א ודפו”א] הגי’
 לחברון וכו’ ובכ”ק: לע’ [צ”ל לש’ כני’ כיב”מ] אברם דכירין [צ”ל
 דכרון] חווא [צ”ל חברא] [היא] חברון ע”כ וז”ל הכפו”פ [הוצאת
 עדלמאן] דף מ”ח ע”א פסקא נשוב: ועתה העתיקו העיר מן ההר
 ובנאוה סביב המערה [מתאים עם עדות ר’ בנימין], לאותו ההר
 קורים לו חברא ואל העיר אל כליל וכו’ מעתה אין ספק שבמקום
 חווא צ”ל חברא וגי’ נכונה היא אבל פי’ המלה דיברין נעלם ממני
 ואפשר שצ”ל אל כליל או „דכרין” כי מעבר לרף הביא הכפו”פ כפר
 דכרין א”כ אפשר ששם העיר החדשה היה דכרין ועיין שווארץ צב 128
 ואין ספק שבימי ר”ב קראי את שם העיר ש’ אברם ע”ש הכנסת של
 היהודים כמו שהביא בסמוך, כי גם „באל כליל” שפירושו אהוב
 הכונה על אברהם אבינו ויהיה ממנו התרגום בלשון בני אדם שנמ
 אברהם (178) תקנתי עפ”י גי’ הכ”י. (179) כבר העירותי לעיל שבמלה
 זו כיון להארוקים בדת הקדרי. (180) הוספתי עפ”י גי’ שאר הספרים
 (181) נמחק מטעם הצענוור (182) עיין בספר הסכוב ובהערותי לתרגומי. (188)

עיין יחוס הצדיקים ערך חברון. ⁽¹⁸⁴⁾ צ"ל חמש וכן הוא בכ"י האחרים.
 וכן תקנתי בסמוך ועי' שווארץ צד ע"ה ועוד קל"א. ⁽¹⁸⁵⁾ נכון כגי' הו"א
 דו לוש גבלריש עיין בתרגומי ובכ"י ב"מ נשמט זה בשגגת הסופרים.
⁽¹⁸⁶⁾ יהושע י"מ, י"ח ⁽¹⁸⁷⁾ צ"ל שתי. ⁽¹⁸⁸⁾ בסדה"ר ערך ב"א תתפ"ד
 הביא וו"ל ובס' מסעות בנימין כשלקחו הנוצרים רמה מיד הישמעאלים
 ומצאו שם קבר שמואל אצל בה"כ אזי לקחו את שמואל משם והביאו
 אותו לשילה וקברו אותו שם ובנו עליו בית הפלה וקראו בית התפלה
 על שמו. ושילה ב' פרסאות מירושלם. ומסיים [כמתמיה] ובמ"א
 כת' בתמנת קבור שמואל הצדיק עכ"ל גי' זו נכונה ועיין שווארץ
 צד 122. ובמה שתמה על ר' בנימין יש לומר שש"ס נפל בדבריו
 כי לא מצינו בשום מקום היחוס „צדיק" לשמואל הנביא ונראה שצ"ל
 או ר' שמעון כגי' שאר הספרים; או בנימין כגי' יחוס הצדיקים
 ועיין לקמן ובהערותי לתרגומי צד 39 ⁽¹⁸⁹⁾ יותר נכון לפשיטה כגי'
 כיבטו"ק ועיין בתרגומי ובהערותי שם. ⁽¹⁹⁰⁾ ש"א י"ד, ר' הציון הוה
 אשר עליי עוררני החכם באבער נ"י נשמט מתרגומי. ובסדה"ר
 ערך ב"א תתפ"ב הביא וו"ל: קודם לכיאת נוב עומדים ב' עמידים
 של יונתן אחד נקרא סלע בוצץ ואחד סנה ומסיים: מ"ב. ⁽¹⁹¹⁾ מלת
 „כמו" ט"ם וליתא בכי"ק ועיין לעיל הערה ⁽¹⁹²⁾. ⁽¹⁹³⁾ צ"ל חמש פרסאות
 כגי' כיב"מ וכן בסמוך ועוד לקמן כי כשנא שם המספר קודם למלת
 פרסאות צ"ל השם המספר בלשון נקבה וכא על נכון בכיב"מ. ⁽¹⁹³⁾
 עיין שווארץ צד 69. ⁽¹⁹⁴⁾ צ"ל שתי וכא על נכון בכיב"מ. ⁽¹⁹⁵⁾ עי'
 שווארץ צד 91. ⁽¹⁹⁶⁾ עיין סדה"ר ערך ג"א ש"ע. ⁽¹⁹⁷⁾ עי'
 שווארץ שם צד 110 ולא צדקו דבריו בזה ⁽¹⁹⁸⁾ במקום לוביר במלה
 אחת בכיב"מ צ"ל לו ביר בשתי מלות. ⁽¹⁹⁹⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ.
⁽²⁰⁰⁾ עי' שווארץ שם צד 104 ויפה הגיה. ⁽²⁰¹⁾ בימי מהריט"ץ ו"ל
 כנראה מתשובותיו היתה שם עוד בימיו קהלה מישראל וכהיום אין
 שם אף יהודי אחד. עיין במכואי האשכנזי מ"ש מוה. ⁽²⁰³⁾ הסדה"ר
 ערך ר' חייא הביא בשם מסעות בנימין וו"ל בציפורי קבורת רבינו
 הקדוש ור' חייא מבבל ויונה בן אמיתי בראש ההר אלו הקברים ע"כ
 ועיין גם יחוס הצדיקים ערך צפורי. ⁽²⁰³⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ וכי"ק
⁽²⁰⁴⁾ הוספתי עפ"י כי"ק. ⁽²⁰⁵⁾ כן גר' בכיב"מ ותו"א. ובסדה"ר ערך
 ב"א תקט"ז: כת' מסעות בנימין מטכריה רואין בה"כ של כלב בן
 יפונה ע"כ. ובערך רבן יוחנן בן זכאי הביא וו"ל: ובמסעות בנימין
 ריב"ז

ריב"ז ור' יונתן בן לוי. ⁽²⁰⁶⁾ עיין אשער ח"ב צד 105 ובתרגומי
 ובהערותי שם. ⁽²⁰⁷⁾ אם ננרום בנימין אולה לה המיהת הסדה"ר ערך
 ב"א תתפ"ד ועיין לעיל הערה 188 ובתרגומי ובמה שהעירותי שם. ⁽²⁰⁸⁾
 תקנתי עפ"י גי' כי"ק וכצ"ל ולא „עשת" כגי' שלפנינו ותו"א. ועיין
 גרמץ שם שם. ⁽²⁰⁹⁾ עיין שווארץ צד 63. ⁽²¹⁰⁾ כבי"ק חסר מכאן עד
 ולא נשארו בה [לקמן צד 45]. ⁽²¹¹⁾ עיין סדר הדורות ערך הלל וערך
 ר"י בן בתירה [אות ד'] ועוד ערך שמאי ור"ש בן יחאי. ⁽²¹²⁾ עיין
 גרמץ שם שם ושווארץ צד 15 וצד 351 ועוד הילדעסהיימער
 געאגראפיע וכו' צד 35. ⁽²¹³⁾ כבי"י שלפני גר' אחר מלת לישראל
 ומשם חצי יום לקדם מקדש נפתלי אשר על שפת הירדן ושם קבר ר'
 אלעזר בן ערך ור' אלעזר וכו' ושם קבר ברק בן אבינועם ואין בה
 'הודים ע"כ וכן הגי' בתו"א ודפו"א וכן הביא הסדה"ר ערך ר'
 אלעזר בן ערך בשם מסעות בנימין ע"ש אמנם בעל יחוס הצדיקים
 ערך עלמה מביא: שם קבורה... ור"א בן ערך וכו'. וכן גר' גם
 כוב"מ ע"כ נתתי לגי' זו משפח קדומה ועל פיה תקנתי הספר שלפנינו
⁽²¹⁴⁾ עיין שווארץ שם צד 146 ועיין גם יחוס הצדיקים ערך קדם
 ובסדה"ר ערך ב"א תרל"ו הביא בשם גא"י: סמוך לכפר קדש קבורים
 הבורה וברק בן אבינועם וכו' וכן הגי' בכיב"מ וכאשר תקנתי בפנים.
⁽²¹⁵⁾ לפנינו הגי' לבלינום וכן גר' דפו"א ואשער. אולם עיר בשם זה
 לא היתה ולא נבראת אבל בכל הספרים נפל ט"ם כי במסכת
 בכורות נ"ה ע"א ומגילה ו' ע"א גר': לשם זו פמ"ים; ובפר"א פ'
 כ"ז: דן זו פמ"ים; ובמכילתא מסכת דעמלק פ"ז קיסריון שהיא מתחת
 לפמ"ים. ובערוך ערך פמ"ים הביא בשם הילמרנו כי תשא פמ"ים היא
 לישא. ובכפו"פ פ"א: דן היא לשם... הוא ליש הוא פמ"ים ובערבי בניים
 ע"כ מעתה אין ספק שט"ם נפל כאלה הספרים וכן באמת הגי' בכיב"מ:
 „לבניאם" ועפ"י כל אלה המקורים תקנתי גי' הספר שלפנינו. ועיין
 באכער אנרות אמוראי א"י שנמשך אחר גי' תו"א ובאמת הביא הסדר
 הדורות ערך ר' יוסי בן קסמא: ובערוך ובס' „מסעות בנימין" פמ"ים
 הוא דן משם יוצא הירדן ממערה אחת והולך ג' שעות ונופל לנחל
 ארנון ע"כ ובסוף ערך ב"א תקט"ז כת': כ' מסעות בנימין לשם זה דן
 והירדן יוצא וכו' הרי שגם במסעות ר' בנימין היתה הגי' פמ"ים. ועיין
 שווארץ צד 36 וצד 161 ועוד הילדעסהיימער שם שם צד 42 ויפה הגיה
 [ס' של נייבויער וכרמולי אינם ת"י]. ⁽²¹⁶⁾ בסדה"ר ערך הנ"ל ומסיים

זו מוכח פסל מיכה שהחזיקו בני דן לע"ז גם נראה מוכח ירבעם בן
 נבט ועגלי זהב. ⁽²¹⁷⁾ עיין גרמץ שם צד 286. ⁽²¹⁸⁾ מ"ב ה', י"ב ועיין
 שווארץ צד 3 וצד 31. ⁽²¹⁹⁾ יותר נכון לגרום על ידי כגי' כיב"מ ⁽²²⁰⁾
 בכ"י שם נשתכשה המלה. ⁽²²¹⁾ בכ"י שם חסר מן הגנות שבשטה זו
 עד הגנות שבשורה שאחריה בשגנת הסופר שקפץ משטה לשטה
⁽²²²⁾ כך שם "הכנסת" בלשון ערבי. ⁽²²³⁾ גם כאן קפץ הסופר בכיב"מ
 מן שעות היום עד שעות היום בהרא. ⁽²²⁴⁾ כמו לפנינו כן חסר גם בתו"א
 וכן בדפו"א מן מלת "בוהב" עד "מוהב" שבשטה ט"ו ובמקום "ומכסף"
 גר' ובכסף; אבל מה פירושו של המלים: והוא גדול כמו גיגית אחת?
 האם הבתים גדול[ים] כמו גיגית? ועיין אשער שדחק מאד בפירושו.
 אמנם בספרים נשמט כאן מאמר שלם ובא על נכון בכיב"מ "מוע"פ אין
 צורך עוד לדחוקים וכן הקנתי הגי' שלפנינו ⁽²²⁵⁾. הוספתי עפ"י כיב"מ
⁽²²⁶⁾ ר' פתחי' בסבוב שלו אומ' "עשרת אלפים" עיין גרמץ שם צד
 286. ונראה שהוא חושב נפשות ור' בנימין משפחות עיין בתרגומי
^(226*) עיין אשער ח"ב צד 116 ובתרגומי. ⁽²²⁷⁾ עיין גרמץ שם צד
 287 ובהערה שם. ⁽²²⁸⁾ עיין שווארץ צד 130 ועוד 178 ועיין גם
 הילדעסהיימער שם צד 59 והערה תל"ח. ⁽²²⁹⁾ עיין שווארץ צד 176.
⁽²³⁰⁾ עיין סהר"ר סוף ערך ב"א התקכ"ד שכת' וו"ל: כ' מסעות
 בנימין שעלבין [לפנינו ליתא] היא בעלת [מ"א ט', י"ח] שבנה
 שלמה לבה פרעה והוא בנחל ארנון ולא נתחברו האבנים בסיד או בשום
 דבר. ואומרי' שבנאו אשמוראי ותדמור במדבר בנאו שלמה ע"כ. ועיין
 עיד בערלינער בייטרענע צור געאגראפיע צד 16 הערה א'. ועיין שווארץ
 צד ק"ט ⁽²³¹⁾ צ"ל גדולות. ⁽²³²⁾ מ"א ט', י"ח דברי הימים ב' ח', ד' ועיין
 גרמץ שם שם ושוארץ צד י"ב. ⁽²³³⁾ תקנתי עפ"י כיב"מ. ⁽²³⁴⁾ לא ידעתי
 מעם לשניו. כתיבת השם הזה כאן מנסמך לפניו ולאחריו. ⁽²³⁵⁾
 הוספתי עפ"י כיב"מ ובשאר ספרי' נשמט. ו"הצמרי" [בראשית י', י"ח]
 תרגם רס"ג: ואל חמציין. ⁽²³⁶⁾ עיין לעיל צד 25. ⁽²³⁷⁾ עיין לעיל
 צד 19 והערה 58 ועיין גרמץ שם צד 286 וכן כת' שווארץ שם
 שם שם ונסתייע מר' יוסף הכהן שהרעש הוזה היה בשנת ד"א
 תהק"ל [1170 למספרם] אך לפי דעתם לא הבנתי גי' כיבמו"ק
 לעיל שגרסו "בימים הראשוני" ובאמת כאן גר' גם כיב"מ "בימים
 ההם" ⁽²³⁸⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ. ⁽²³⁹⁾ ע"כ חסר בכי"ק עיין לעיל
 הערה 210. ⁽²⁴⁰⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ. ⁽²⁴¹⁾ עיין אשער בתרגומי
 ובהערותיו

ובהערותיו. לפ"ד היא העיר „ריכא“.⁽²⁴²⁾ עיין שווארץ צד 63⁽²⁴³⁾ עיין גרמץ שם שם ושווארץ שם צד 12 ועיין ש"ב י' ו'.⁽²⁴⁴⁾ המלים שהסגרת נמצאות בכיב"מ וגי' זו נכונה מאד ופי' הדברי' מבואר לאמר המלים האלה מוסכות על העיר שהיא גדולה מאד. ובשאר ספרים נשמט יען כי הסופרים קפצו ממלת גדולה קמאה עד לגדולה בתראה.⁽²⁴⁵⁾ בכיב"מ חסר שם זה ובתיא ודפו"א וכן דפוא"מ [כאשר העיר החכם באכער גי'] הגי' ישראל אולם כגי' הספר שלפנינו גרס גם כ"ק.⁽²⁴⁶⁾ גם כאן נכונה גי' כיב"מ וכצ"ל: ועד היום הזה שם מגדול בלעם שבנה על עניין וכו' ובעל סדהד"ר ערך ב"א תפ"ח הכיא בשם גא"י וו"ל: בעיר פתורה שעומדת על פרת שם מגדול בלעם ע"כ.⁽²⁴⁶⁾ משלי י' ו'.⁽²⁴⁷⁾ עיין אשער ח"ב צד 125⁽²⁴⁷⁾ ישעי' מ"ז, ל' [החכם באכער].⁽²⁴⁸⁾ המלה נשתבשה בכי"ק.⁽²⁴⁹⁾ בעל סדהד"ר ערך ג"א ש"ע הכיא בשם מסעות בנימין: . . . רקום הוא כלנה התחלת מדינת שנער שם בה"כ עזרא כשחזר מבבל לירושלם ע"כ. ועיין שווארץ צד 262 שכ' : ר' בנימין יכנה עיר אחת רחיא ואומר שהיא כלנה וקרוב שהיא Urichus הטובא בנמרא יומא וכו' ע"ש ועוד כת' שרבים"ג לא תרגם את המלה הזאת [בראשית י' י'] ובאמת בתוצאת התאג [ירושלם תרג"ד] כך לשון התרגום: וכאן אוול ממלכתה כאבל ואלכרם [לא אל בירם!] ואלכרך ואלכפה פי בלד אלשינור ע"כ. ועיין עוד שווארץ שם צד 270. ואשער בתרגומו ובח"ב צד 126 דעתו שהיא עיר Racea ואחריו נמשכתי גם אני בתרגומי האשכנזי.⁽²⁵⁰⁾ אודות הכינוי „סופר“ עיין ט"ש בספר הלקוטים ח"ה צד 111 הערה כ'. ועיין סדהד"ר שם שם.⁽²⁵¹⁾ עיין שווארץ שם צד 270.⁽²⁵²⁾ הגי' לפנינו משובשת ותקנתי עפ"י גי' כי"ק ועיין אשער בתרגומו ובח"ב צד 128.⁽²⁵³⁾ מ"ב י"ז, ו'.⁽²⁵⁴⁾ ט"ס נפל בספרים וצ"ל בנהר ובא על נכון בתו"א: ועיין בתרגומו ועיין עוד בערלינער שם צד 17.⁽²⁵⁵⁾ צ"ל לנציבין ועיי' שווארץ שם צד 12 ובערלינער צד 53 מה שהביא בשם יאקוט אודות כתיבת שם העיר הזאת. ובכיב"מ חסר שמה שלמה בשגגת הסופר שקפץ ממלה „ומשם“ עד „ומשם“ בשמה שלאחריה.⁽²⁵⁶⁾ עיין גרמץ 289.⁽²⁵⁷⁾ עיין תרגום אשער ובח"ב צד 129 והלאה.⁽²⁵⁸⁾ הסדהד"ר סוף ערך ג"א ש"ע כ' בשם גא"י: לא רחוק מהרי אררט עומד בית הכנסת של עזרא הסיפר וביו"כ ובמ"ב באין ממרחק להתפלל שם ע"כ.⁽²⁵⁹⁾ הוספתי עפ"י כיבמו"ק ובשאר ספרים חסר ודפוא"מ גר' ובימים

טובים. [באבער] אולם לפי כל הנסחאות שהבאתי אין ספק שגם הגי' הזאת מומעת היא. ⁽²⁶⁰⁾ עיין לעיל שורה י"ד ושם העירותי על השינויים בענין כתיבת השם הזה. ⁽²⁶¹⁾ עיין גרמץ שם צד 288 והלאה ⁽²⁶²⁾ ואשור [בראשית י', כ"ב] מתרגם רס"ג: ואלמוצל. ⁽²⁶³⁾ בכיב"מ ברהאן וכצ"ל ועיין גרמץ שם צד 290 ועוד אשער בתרגומו. ⁽²⁶⁴⁾ מכאן נסתייע לעברעכט [אשער ח"ב] שנסיעתו של ר' בנימין ע"כ היתה בין שנת 1145 לשנת 1149 למספרם כי המלך זין אל רין [הראשון] מלך בשנים הללו. אמנם גרמץ שם [290]. שסתר את הרעה הזאת והוכיח בראיות שאין עליהן תשובה שנסיעתו לא קדמה לשנת 1170 למספרם, הגיה והוא חווה וכו' [בן] אחיו של וכו', ויהיה איפוא המלך הזה זין אלדין השני. אמנם אף שבעיקר הדבר עלינו להורות לדעת גרמץ אבל הגהתו לע"ד אינה נכונה, לה מתנגדים כל הספרים שראיתי הן אותם שבדפוס והן אותם ישבכ". ויותר נכונה גי' כיבמו"ק „והוא חווה המלך", ויהי פירושו כמו והיא „שופטה את ישראל" שהוא לשון עבר וכלשון הזה נמצא עוד הרבה במקרא וכמעט כולם לשון עבר הם. ואפשר שכעצם ובראשונה היה כתוב: והיא [היה] חווה, אך הסופרים השמיטו את סלת היה כי היה נראה להם ליתור לשון. ⁽²⁶⁵⁾ עיין בערלינער שם צד 53 ⁽²⁶⁶⁾ צ"ל ארבל. ⁽²⁶⁷⁾ כבר אמר לעיל [שמה י'] והיא יושבת על נהר חדקל, וכאמת בכי"ק חסר השם „גיננה". אבל דרכו של ר"ב הוא להכפיל הרברים ללא צורך ⁽²⁶⁸⁾ כגי' הספר שלפנינו מביא גם הסרהד"ר בשם מסעות בנימין בערך ג"א כ"א וז"ל: באשור ג' בה"כ א' בנה עובדיה הנביא וא' יונה בן אמתי ואחר נחום הנביא ע"כ. ⁽²⁶⁹⁾ עיין שווארץ שם צד 272. ⁽²⁷⁰⁾ ישעיה' י', ט' וירמיה' ט"ו, ב' [כתרגומי נפל שם] [צד 47 אות 5] ט"ס. באבער. ⁽²⁷¹⁾ עיין בערלינער שם צד 57 שהביא בשם ר"ב ששם העיר ההיא הוא אלנובר. והר"ר יעקב אבערטייער כת' בהמניד לשנת הרל"ו צד 259 [והלאה] אשר חי רבות בשנים בעיר בגראד וסבב את כל הארץ ההיא וז"ל: ונקרא המקום טאת הערבים אלאנבר [כגי' כיב"מ] והוא אלנובר אשר הביא בעל מסעות בנימין כי הוא פומבדיתא". והוסיף ואיט': הרב ב"ג בהמניד שנת 1872 מביא בשם ספר הערבי „יאקוט" כי אלאנבר נקראת לפני פרוזשבור היא העיר אשר היבאת באגדת רב שירא גאון והיו בה צ' אלף מישראל וכו' ע"ש. הנה נאמנים לנו דברי הר"ר אבערטייער מאחר שהיא עד

ספרים חסר בהיות כי הסופר קפץ מאבן יקרה שבשיטה זו לשיטה שלאחריה. ⁽²⁹⁶⁾ נכונה גי' הכ"י ב"מ אל עיר [צ"ל עיר] בעד רמצאן היא החג הירועה שאחר רמראן. ⁽²⁹⁷⁾ הוספתי עפ"י כ"י ב"מ ⁽²⁹⁸⁾ נעלם ממני מה נקרא אצלו ודילם. לפי הנראה מ"ס נפל בדבריו. ⁽²⁹⁹⁾ גם כינת השם הזה נעלם ממני. ⁽³⁰⁰⁾ הוספתי עפ"י כ"י ב"מ. ⁽³⁰¹⁾ צ"ל ממהלך וכן היא בכ"י במו"ק ⁽³⁰²⁾ עיין לקמן צד 67 ושווארץ שם צד 177. ⁽³⁰³⁾ הוספתי עפ"י כ"י ב"מ ובכו"ק ליתא. ⁽³⁰⁴⁾ תקנתי עפ"י כ"י ב"מ וכי"ק גו' והכומרים ואפשר שכ"צ"ל. ⁽³⁰⁵⁾ בכ"י ב"מ גר' יושבים וכן נכון וכ"צ"ל. ⁽³⁰⁶⁾ צ"ל בכל מיני זמרה טרנגים כגי' כיב"מ. ⁽³⁰⁷⁾ צ"ל קאליפה [ויותר נכונה גי' כי"ק וב"מ כליפה]. ⁽³⁰⁸⁾ נראה שצ"ל כו"שך. ⁽³⁰⁹⁾ צ"ל המלך ואור הישמעאלים כגי' כ"י במו"ק ⁽³¹⁰⁾ דפוא"מ גר' חכמי ושרי [באכער] ואני לא מצאתי את הגי' הזאת ⁽³¹¹⁾ צ"ל ומשבחים כגי' כ"י במו"ק. ⁽³¹²⁾ צ"ל משגרים ממנו לכל הארץ ולטעום. ⁽³¹³⁾ תקנתי עפ"י כיב"מ. ⁽³¹⁴⁾ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק ⁽³¹⁵⁾ הסופר קפץ ממלת לדעתם שבשמה זו למלת "לדתעם" שבשמה הבאה אחריה ע"כ נשמטה שורה שלמה בספרים ולא נשארה קיימת וילת בכ"י ב"מ. ⁽³¹⁶⁾ בכי"ק גר' . . . הולך לביתו ולכבודו [ונותנין להם ממונם לגרים בבתי הפונדקאות. ואנשי העיר חוזרין לביתם] ע"כ. כינתו כי החולי הרוח כאשר יתרפאו נותנין ממונם להחולים הגרים בבתי הפונדקאות כנ"ל. ואם הם מן העיר עצמה, היינו אנשי אותה העיר או חוזרים לביתם. אולם כיב"מ גו' אחר ואנשי העיר: וחוזר כל אחד ואחד לביתו ולכבודו, גי' זו לא הבנתי, כי מה אנשי העיר לכל אחד ואחד וכו' ? עכ"נ גי' כי"ק לעיקר. וכל זה נשמט בשאר הספרים ⁽³¹⁶⁾ על השינויים בכתיבת השם הזה כבר העירותי צד 49 ואין להכפיל הדברים ללא צורך. ⁽³¹⁷⁾ המנין הזה נמצא גם אצל ר' פתחיה בסבוב שלו אולם כ"י במו"ק גו' ארבעים אלף גי' זו אי אפשר להשוות עם קבלת ר' פתחיה בשום אופן ⁽³¹⁸⁾ צ"ל ישיבת כגי' שאר הספרים ⁽³¹⁹⁾ צ"ל גאון ⁽³²⁰⁾ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק אפס שבכ"י ב"מ נשמטו ממקומם המלים: ור' חנניה אחיו סגן הלויים ונכתבו אחר ראש הישיבה השניה. וגי' אשער משוכשת כמו הגי' שלפנינו כי חסר שם ראש הישיבה השניה ועיין גרמץ נאטע 10 ⁽³²¹⁾ צ"ל סגן. ⁽³²²⁾ לפנינו כתיב כאן השמינית ובסמוך השביעית ותקנתי עפ"י כ"י ב"מ. ⁽³²³⁾ עיין באות שלפני זה. ⁽³²⁴⁾ המלים: ראשי הישיבות שהסנרת

שהסגרתו, אחר „והם” מקומן ובשאר ספרים ליתניהו ⁽³²⁵⁾ צ”ל הרב ר’ וכן הגי’ בכי”ק. ⁽³²⁶⁾ הגי’ משובשת קצת ועוד יותר גי’ דפו”א עיין תו”א, ואולם בא על נכון בכיב”מ. ⁽³²⁷⁾ לפנינו וכן בתו”א חסרה המלה שהסגרתו ונמצאת בכי”ק והכונה על מחמר אלמוקטפי [1136—1160] ועם זה מסכים גם עדות ר’ פתחיה עיין גרשץ שם צד 288 ונאמע X צד 459 והלאה אולם סופר הכ”י של ב”מ חשב שר”ב כיון על הנביא שלהם ע”כ כתב [—]: ⁽³²⁸⁾ ועיין בתרגומי צד 54 ובהערה שם. ⁽³²⁹⁾ תקנתי עפ”י כיב”מ. ⁽³³⁰⁾ הוספתי עפ”י כ”י במו”ק. ⁽³³¹⁾ צ”ל ואומרים. ⁽³³²⁾ היא לשון ערב: עשו [או יעשה לפי גי’ כי”ק] דרך לארוננו וכו’. ⁽³³³⁾ צ”ל גדולה. ⁽³³⁴⁾ בכ”י שלפנינו וכן בתו”א ודפו”א [וכמו כן גם בדפו”א. באכער] כתוב אחר „רביד” ובל קהלות ארץ וכו’ הנה יש כאן חסרון הנראה לעינים. אולם בכ”י במו”ק לא חסר מאומה רק איזה שינויים קטנים נמצאים בין גי’ כ”י אחד ובין גי’ הכ”י השני. את החסרון הזה הוספתי עפ”י כיב”מ כי לו משפט הבכורה. ⁽³³⁵⁾ עיין לעיל אות 327. אולם כאן וכן בסמוך גר’ גם כ”י ב”מ „מחמד”. ⁽³³⁶⁾ עיין מ”ש מזה במבואי האשכנזי ועוד לקמן. ⁽³³⁷⁾ בכי”ק גר’: „אלמאן ידיר ביך וכל ארץ נהרים וארץ קרייצי” הגי’ הזאת משובשת ועיין בתרגומי האשכנזי. ⁽³³⁸⁾ עיין באכער, איין העברעיש — פערזישעס ווערטערבוך צד 19 ועוד צד 20 למטה. ⁽³³⁹⁾ כי”ק גר’ שכריה ותו”א סיכביא ומביא למטה נו”א סיכריא והיא גם גי’ דפו”א ודפוא”מ גר’ סוכריה [באכער] אבל נכונה גי’ כיב”מ סיכיריה ועמה מסכים גם הכ”י שלפנינו וכן תרגמתי. ⁽³⁴⁰⁾ לפנינו נמחק מטעם הצענוור ובה על נכון בשאר הספרים. ⁽³⁴¹⁾ צ”ל שערי סמרכנת כגי’ כיב”מ ובכי”ק נשזבשה המלה. ⁽³⁴²⁾ צ”ל ובסוחרי הארץ כגי’ כ”י במו”ק ודפו”א ותו”א. ⁽³⁴³⁾ עיין הסבוב לר’ פתחיה. ⁽³⁴⁴⁾ זה חסר בכיב”מ וכן בתו”א ודפו”א [וכאשר עוררני החכם באכער חסר ג”כ בדפוא”מ] ולא נמצא כי אם בכי”ק ומשם הוספתי. ⁽³⁴⁵⁾ כבר העירותי לעיל על השינויים בענין כתיבת השם הזה. ⁽³⁴⁶⁾ צ”ל כרך וכענרית שמה אכד כי כן תרגם רס”ג שם [בראשית י’, י’] „ואלכרך”. ⁽³⁴⁷⁾ חסר מלת לנהר. ⁽³⁴⁸⁾ הוספתי עפ”י כ”י במו”ק. ⁽³⁴⁹⁾ הוספתי עפ”י כיב”מ. ⁽³⁵⁰⁾ מ”ס יש כאן, כי גי’ מילין גדול ארמון המלך. ובתרגומי האשכנזי נמשכתי אחר ר’ פתחיה ועתה הדרנא בי כי נראה יותר נכון גי’ כיב”מ שכ’

„עשרים" מילין. ³⁵⁰) חסר מלה יודעים ואחר מלת חכמה צ"ל
 וחרטומים וכו'. ³⁵¹) עיין בתרגום אשער ז"ל והר' אבערטייער בהמגיד
 שם שם [לעיל צד 118] מכנה את שם העיר גאה יאנן וזה קרוב
 לגירסתינו. ³⁵²) בראשית י' י"ב. ³⁵³) הוספתי עפ"י כיב"ט יג' כי"ק
 משובשת ובשאר ספרים חסר. ³⁵⁴) בתו"א ושאר ספריו שלא גרסו
 „של רבה" אין שום הבנה להמלים „ושם קבור" שאחר כנסת גדולה
 כי נשאל מי קבור שם? והנה בכיב"ט ליתא למלת ושם וגר'
 במקומה „והוא" ע"כ הוספתי את המלה „הוא" בלא וי"ו העימוף יען
 לפנינו כתוב כבר „ושם". ³⁵⁵) אבערטייער בהמגיד שם צד 288
 וצד 332 מאשר ומקיים כאן ובסמוך את דברי ר' בנימין ע"ש. ³⁵⁶)
 בראשית י' י' ועיין בערלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 8
 וצד 9. ³⁵⁷) עיין בהמגיד שם שם. ³⁵⁸) „עשרים" אינינו כ"כ קרוב. ע"כ
 יותר נכון גי' כ"י במו"ק שאינם גורסים „עשרים". ³⁵⁹) עיין בתרגומי
 במקומי. ודעת החכם כאכער שהמלה „ועליית" רניאל — מוסבה
 למטה ואינה מקושרת עם כנסיות שלפניה. אך עם תרגומי מסכים
 גי' כ"י במו"ק. ³⁶⁰) הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל. ³⁶¹) לפנינו וכן בשאר
 הספרים הגי' ובית וזה ט"ם וכא על נכון בכ"י הנ"ל ³⁶¹*) בכי"ק
 הגי' משובשת כאן. ³⁶²) לפנינו נשתבשה הגי' וצא על נכון בתו"א:
 אתון נירא יקרתא [רניאל ר', כ'] ³⁶³) עיין סדר הדורת סוף ערך
 ג"א ש"צ. והחכם כאכער נ"י העיר אולי הוא] בקעת דורא [רניאל
 ג' א']. ³⁶⁴) צ"ל אחת. ³⁶⁵) ר' מאיר התנא קבור בטבריה ור"מ
 בעל הנם [לא ידוע מי ומנו הוא] בגוש חלב עיין יחוס הצדיקים ערך
 גוש חלב ובעל סדהד"ר ערך ועירא בר חמא הביא וז"ל: קבורתו ור'
 מאיר [שהיה שם ראש ישיבה. מסעות בנימין] בעיר חילה (גא"י)
 ור' מאירי [מסעות בנימין]. לפ"ז חסר לפנינו ובשאר כ"י מאמר
 שלם אחר ר"מ וכצ"ל שהיה שם ראש ישיבה ועיין צונץ בח"ב
 מתוצאת אשער צד 138. אך לא נודע איזה ר"מ היה שם ראש
 ישיבה ואפשר שכיון על ר"מ הנוכח בסדהד"ר ערך זה את ה.
 ואודות העיר חילה עיין המגיד שם צד 350 ³⁶⁶) עפ"י כ"י אלה
 הוספתי את החסרון [שלפנינו ובשאר הספרים] הנראה לעינים. ³⁶⁷)
 זה לשון הר"ר אבערטייער בהמגיד שם שם: ... זכרו בעל מסעות
 בנימין וז"ל משם [ר"ל מהוללא] ד' מילין למגדל שבנה דור ההפלגה
 והוא בנוי מלבנים הנקראים לאגור אורך יסודו כשני מילין וברחבו

ר"מ אמה וארכו כמו מאה קנין ובין כל עשר ועשר אמות דרכים
 ובהם עולים בעגול מסביב עד למעלה ורואין ממנה מהלך עשרים
 מיל כי הארץ רחבת ידים ומישור ובתוכו נפלה אש מן השמים ובקעה
 אותו עד התהום ע"כ. ובסמוך לזה משער שזה היה ע"י ברק. עכ"פ
 מאשר ומקיים גם הוא את דברי ר"ב גם במקום הזה. ⁽³⁶⁸⁾ צ"ל שני
 ובשאר הספרים כשני וכן הביא אבערטייער [אות שלפני זה] ⁽³⁶⁹⁾
 עיין סדהד"ר ערך אלף התקע"ג מה שהביא בשם גא"י. ⁽³⁷⁰⁾ לפנינו
 הגי' מסבבין ויותר נכון כגי' כי"ק מסביב וכן הביא אבערטייער
 [לעיל אות 367]. ⁽³⁷¹⁾ גי' זו היתה גם לפני אבערטייער. ⁽³⁷²⁾ זה
 מעות כי אעפ"י שיש עיר ששמה כפרי [עיין בערלינער שם צד 37
 וצד 67], עכ"ז א"א לקיים גירסתו מאחר שהיא לא היתה עירו של
 ר' יצחק נפחא. ועיין בסמוך. ⁽³⁷³⁾ בסדהד"ר ערך ר' יצחק נפחא
 הביא וז"ל: בספר מסעות בנימין דף קכ"א [הנה מסימן הדפים אשר
 נמצאים אצלו אפשר לידע באיזה הוצאה השתמש אך הוצאות
 הראשונות אינם ת"י] בעיר נפחא כמו ר' יהודים ושם כנסת ר"י
 נפחא והוא קבור לפניו. ע"כ. ⁽³⁷⁴⁾ לפנינו כתוב שלשה ותקנתי עפ"י
 שאר הספרים. ובסדר הדורות ערך ג"א שג"ב הביא את שה"ק
 שהביא בשם מ"ב וז"ל ובנו כיפה על קבר יחזקאל ועל קברו צב
 שקורין שילדקרעט מלאכה נפלאה וגם היום נראה שם חקוק יהויכין
 ויחזקאל וגרוד אנשים ויעשו כנסת גדולה סמוך לה ובמקום הכנסת
 יש כמו ס' מגדלים ובין מגדל למגדל כנסת ובחצר כנסת יחזקאל
 בנויה תיבה ואחרי הכנסת קברו של יחזקאל והכל יחד נקרא כנסת
 יחזקאל, ויהויכין נדר לכנסת יחזקאל נחלות וכרמים שנתן לו אויל מרודך
 להתפרנס מהם ואותו מקום מקודש על שם ישראל ובאים להתפלל
 ממרחקים ובי"כ מוציאין ס"ה מגויל מכתב יר של יחזקאל וקורים
 בו ועל קברו עששיות דולקות כל היום ושם בית הקדש גדול מלא
 ספרים רבים מחורבן ב"ר ושני ונשיא ישמעאלים כשמלך בטקומות
 ההם קיים לכנסת זה כל ההכנסות ההם עד היום ע"כ. ⁽³⁷⁵⁾ כי"ק
 משובש כאן. ⁽³⁷⁶⁾ כ"י ב"מ: כמו ששים וכן הביא הסדהד"ר. ⁽³⁷⁷⁾
 הוספתי עפ"י גי' הסדהד"ר הג"ל. ⁽³⁷⁸⁾ בתרגומי נפל ט"ס וכבר עוררני
 עליו החכם באבער נ"י ועוד העיר על המקרה מ"ב כ"ד, י"ד וט"ז
 [בהערותי שם צ"ל ט"ז במקום 4 ע"ש] אך המספר ל"ה אלפים לא
 נמצא ולא ידעתי מקורו. ⁽³⁷⁹⁾ הוספתי עפ"י ג' הסדהד"ר ולפנינו וכן

בשאר

בשאר הספרים נשמט. אולם לפי הנראה לא ראה גם הסדהד"ר בעצמו זה בספר מ"ב כי הנה בסוף דבריו כת' שהשלשלת הקבלה הביא זה בשם המסעות בנימין [בשה"ק: בספר המסעות לר' בנימין] ובענין כנסת יחזקאל עיין המגיד שם צד 113. ⁽³⁸⁰⁾ כך הגי' בסדהד"ר ואולם בכ"י שלפנינו וכן בכ"י במו"ק קורא אותו בכל פעם שמוכרו בשם יכניה. ⁽³⁸¹⁾ לפי גי' הספרים צ"ל שהמלה „בשהוציאו" מוסבת על „מכנין" שכשמה י"ד ולא על המלים „שבאו עמו" וזה דוחק אבל לפי גי' הסדהד"ר ניחא. ⁽³⁸²⁾ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק. ⁽³⁸³⁾ כן הוא בכ"י הנ"ל וכן בסדהד"ר שם. ⁽³⁸⁴⁾ כן הוא בכ"י הנ"ל ובסדהד"ר מקודש על שם ישראל. ⁽³⁸⁵⁾ על השינוים שבכאן העירותי לעיל ואין להכפיל הדברים. וכל הרברי' האלה מאשר ה' אנערמייער שם צד 113 ⁽³⁸⁶⁾ בכ"י במו"ק „כשני" וכן לפנינו בכ' וסופר מועה כת' כ"ב ומוה בתי"א שנים ועשרים (!). ⁽³⁸⁷⁾ תקנתי עפ"י תו"א ודפו"א. ⁽³⁸⁸⁾ עיין גרמץ שם צד 3—301. ⁽³⁸⁹⁾ צ"ל מגויל וכן גר' הסדהד"ר. ⁽³⁹⁰⁾ תקנתי ע"פ כיכ"מ והסדהד"ר. ⁽³⁹¹⁾ תקנתי עפ"י כ"י במו"ק כי נדר לבר א"א להביא ^(391*) הוספתי עפ"י כיכ"מ וכן הובא בסדהד"ר כנ"ל. ⁽³⁹²⁾ כבר העירותי לעיל [צד 107] שבלביל נפל כאן בכיב"ט והנה המלים: וגם בני גדולי ישמעאל נמצאות כריש צד 31 ואח"כ בא המאמר אשר חסר בצד ז' ובצד 33 באמצע העמוד מתחיל: (יכניה) שגדולי ישמעאל באים וכו' ⁽³⁹³⁾ צ"ל ביחזקאל. ⁽³⁹⁴⁾ צ"ל דר מליחא כגי' תו"א וע"ש בתרגומו. וחחכם באכער כת' אפשר שמוסב על מקום הביהכ"נ ובמקום (בר) או דר צ"ל „דאר" ע"כ. ועיין סדהד"ר סוף ערך ג"א ש"ן שהביא בשם גא"י וז"ל והקבר הוא אצל נהר כבר בעיר מלוח ע"כ. מזה קצת ראיה שהשם הזה מוסב על המקום אשר עליו הכיה"כ בנוי ולא על יחזקאל. ⁽³⁹⁵⁾ ר' פתחיה בספר הסבוב שלו [פרק ט"ו] כת': ונהר פרת ונהר כבר גופלין זה בזה וניכרים ומעבר לנהר פרת „כמיל" נגד קבר יחזקאל קבר חנניה מישאל ועזריה ⁽³⁹⁶⁾ לפנינו כתיב במעות „קפה" ותקנתי ע"פ גי' שאר הספרים ⁽³⁹⁷⁾ צ"ל לאלקיצונטיני. ⁽³⁹⁸⁾ בסדהד"ר ערך ר' יוסף בר חמא הביא בשם גא"י וז"ל: חצי פרסה מעיר מלוח קבר חנניה מישאל ועזרי' ומשם עד עין צינה (—) נקבר רב פפא ור"ה ור' יוסף סיני ור' יוסף בר חמא ע"כ ועיין כסמוך ⁽³⁹⁹⁾ צ"ל שליש. ⁽⁴⁰⁰⁾ בסדהד"ר ערך ג"א כ"א הביא וז"ל וכת'

במסעות בנימין באשור ג' בה"כ א' בנה עובדי' הנביא וא' יונה בן
 אמתי וא' נחום הנביא ועיין עוד שם ערך ג"א ר"מ אך את מקום
 קבורתו לא הביא. ⁽⁴⁰¹⁾ צ"ל אל פראם. ⁽⁴⁰²⁾ עיין מ"ש צונץ בח"ב
 לתוצאת אשער צד 145 והלאה. ⁽⁴⁰³⁾ הוספתי עפ"י כי"ק. ⁽⁴⁰⁴⁾
 בסדה"ר ערך ר' אבא בר יהודה הביא בשם גא"י : וז"ל חצי יום
 מעיר פרס נקבר ר' אבא בר יהודה ור' דוד ור' עובדיה ורב סחורה
 ור' אבא עפ"ז תקנתי הגי' שלפנינו. ועיין צונץ שם צד 146. ⁽⁴⁰⁵⁾
 כן גר' גם תו"א ויותר נכון כגי' סדה"ר [אות שלפני זה] : ור'
 עובדיה ועיין צונץ שם שם. ⁽⁴⁰⁶⁾ עיין סדה"ר ערך צדקיהו שהביא
 בשם גא"י קבורתו בעיר מידגא צ"ל ליגא ^(406*) בסדה"ר ערך
 יהויכין הביא בשם גא"י : קבורתו בעיר קופה ע"כ. ⁽⁴⁰⁷⁾ הוספתי
 עפ"י כ"י במו"ק. ⁽⁴⁰⁸⁾ באגרת ר' שרירא גאון צד 38 עלי בן אבוטאלב
⁽⁴⁰⁹⁾ צ"ל לסורא. ועיין בערלינער בייטרעגע שם צד 54 שהביא
 את כל זה. ⁽⁴¹⁰⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ. ⁽⁴¹¹⁾ עיין סדה"ר ערך ג"א
 ר"פ שכ' בשם גא"י קברו בסוריא [צ"ל בסורא] היא מתא מחסיא.
⁽⁴¹²⁾ צ"ל הגולה. ⁽⁴¹³⁾ צ"ל לשפיתוב ועיין האפפמאן. מר שמואל צד
 9 ועוד בערלינער שם צד 48 והלאה ובסדה"ר סוף ערך אבא בר
 אבא הכהן הביא : בס' מסעות בנימין בעיר שפיהא [נתחלף לו
 בשפיתוב] בה"כ שנבנה מאבנים ועפר ירושלם ע"כ ובאגרת רש"ג צד
 29 כת' : כי כנישתא שף יתיב בנהרדעא — וכנו התם יכניה מלך
 יהודה וכל סיעתה כנישתא ויסדוה באבנים ועפר דאיתיהו בהדיהו
 מן בית המקדש וכו'. ⁽⁴¹⁴⁾ למעלה כהב לאליובר [עיין לעיל צד 49]
 וכל הענין אינו מזכיר כאן רק דרך אגב. כיו"ב נמצא הרבה במסעות
 ר' בנימין. ⁽⁴¹⁵⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ ⁽⁴¹⁶⁾ בכ"י הנ"ל. ואינו מזכירו
 כאן אלא דרך אגב כי כבר הביא את העיר הזאת לעיל [צד 60].
⁽⁴¹⁷⁾ עיין לקמן מה שנקרא אצלו עוד שבא. ⁽⁴¹⁸⁾ ס"ב י' כ"ג
 [ירמי' ל"ה. באכער] וכיב"מ גר' כיבר. ⁽⁴¹⁹⁾ תו"א ודפו"א גורסים
 אנוש תימא. והרה"ג שי"ר כת' כככורי העתים לשנת תקפ"ד
 מאמר ארוך אודות היהודים החפשים בארץ ערב, ובצד 73 הביא
 את המאמר הזה של ר"ב והנה היתה גם לפניו הגי' אנוש תימא
 והציג בין מלת אנוש ובין תימא סימן השאלה וכהערה א' צד 74 כת'
 אולי על מלת אנוש יכוון הח' ניבוהר כאמרו ונמצא במסעות ר'
 בנימין שבט אנעסס ע"כ. והנה החכם אשער כת' בשלהי הוריעה

אנשי

„אנשי” ואחריו סימן השאלה וכאשר שיער הח' כן היא באמת לא
 לכר בכ"י שלפנינו כ"א גם בכיכ"מ. ובסמוך [צד 66 שורה ג' וד']
 גורסים כל הספרים אנשי ארץ הימא חוץ מכיכ"מ שגור' גם שם
 „אנשי הימא”.⁽⁴²⁰⁾ אבן ספיר ח"א דף מ"ה ע"ב [עיין עוד שם דף
 ע"ב ועוד צד ע"ב] הניה הימא וכת' שהזכיר שם העיר הזאת שלא
 במקומה. ולא קלע אל השערה בזה עיין גרמץ שם צד 297 ועוד
 במבואי האשכנזי.⁽⁴²¹⁾ עיין ראפאפארט שם שם מה שהביא בשם
 ניבוהער ועוד בשם סופרים אחרים.⁽⁴²²⁾ צ"ל עם כגו' כיכ"מ וכן
 תרגמתי. [דפו"ז גר' ג"כ „ער” באכער]. והגאון שיר' ז"ל שם צד
 73 אחר שהביא את המאמר כת' אולי צ"ל „עם”, כיון איפוא
 בהגהתו להאמת.⁽⁴²³⁾ צ"ל חונים.⁽⁴²⁴⁾ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק
⁽⁴²⁵⁾ מנהג כזה לא יתהוו כפתע פתאום ומכלי כל יסוד. והנה
 רס"ג בפירושו לדניאל י', ג' כת' בתרגומו הערכי [שלא נדפס
 עדיין] שמותר לאכול בשר בזה"ז. אך בתרגומו העברי הנדפס
 מפריש בין בשר דגים חיות ועופות שאין ראויין לקרנן ובין בשר
 בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן אשה לה'. ונדאה כי זה כתב בכבל
 אחר שראה ששם המנהג שלא לאכול בשר א"כ היה נראה בעיניו
 כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור ע"כ לא רצה להחיר
 לפניהם.⁽⁴²⁶⁾ לפנינו כתב „וגם” ותקנתי עפ"י כיכ"מ.⁽⁴²⁷⁾ ישעי' כ"א
 י"ד ועיין לעיל אות 419.⁽⁴²⁸⁾ הוספתי עפ"י כיכמו"ק.⁽⁴²⁹⁾ הוספתי
 עפ"י כ"י ב"מ ותקנתי עפ"י כי"ק⁽⁴³⁰⁾ נראה שצ"ל הולכים קרועי
 בגדים.⁽⁴³¹⁾ צ"ל בשנה.⁽⁴³²⁾ צ"ל המדינות כגו' כיכמו"ק.⁽⁴³³⁾
 לפנינו נשתבשה המלה וכתוב טנאי וכא על נכון בכ"י במו"ק והיא
 עיר סאנאא כאשר כבר שיער גם הח' גרמץ שם צד 297 אות ב'.
 ואחינו אנשי תימן כותבים צנעא. וכן בספרי תאג דרס"ג תוצאה
 ירושלם לבראשית י', כ"ז: ואת הדורם ואת אוול ואת דקלה נמצא
 הנוסח: ודמאר וצנעא זכו'. ואבן ספיר [ח"א דף ע"ב ע"א וצ"מ
 ע"ב] כ' שבזמן ר' בנימין שהיה בזמן הרמב"ם ז"ל כבר היו מעטים
 ובשפל המצב (?) וזה שקר מיחלט כי הנה ר' יחיא צאלח [ח'
 לפני ק"ל שנה] שהיה ראב"ד דק"ק צנעא כת' בפירוש סדור תימן
 [נדפס זה לא כביר בירושלם ת"ב] ח"א דף קי"ג ע"ב וז"ל: ראיתי
 תכאליל (?) בכ"י הקרוש מהר"ר שלמה אלמנולי נע"ג שהיה ר"מ
 דיין דק"ק צנעא בעיר שהיו „שלויים ושקטים” ממש הוכי עיר

צנעא גם אחרי גלותם ממנה וכו' והנה ר"ש זה חי לפי הנראה בזמן ר' יחיא צאלח ובימיו ממש, עיין במוכאי לספרי זה. הרי כי גם אחרי גלותם [והיינו ע"י הנביא שלהם] היו שם היהודים בהשקט ושלוה. ⁽⁴³⁴⁾ והיא עיר בצורה — היא מאמר סתום מאד, אבל יוכן עפ"י גי' כיב"מ וכי"ק שניהם גורסים „תנאי“. עיין לעיל אות 433. ⁽⁴³⁵⁾ לפנינו כת' סלמון ותקנתי עפ"י גי' הספרים האחרים. ⁽⁴³⁶⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ ומן והיא וכו' נמצא גם בשאר הספרים. ⁽⁴³⁷⁾ על השינויים בכתיבת השם הזה עיין לעיל [בפנים] שמה ד'. ⁽⁴³⁸⁾ הוספתי ע"פ כיב"מ ובכי"ק חסר מכל וכל. ⁽⁴³⁹⁾ לפנינו כתוב והלכו אולם יותר נכון והולכים כגי' כיבמו"ק. ⁽⁴⁴⁰⁾ צ"ל וכיבר [או וחיבר] ועיין א"ס שם שם דף מ"ג ע"ב אך הוא העיד על פי השמיעה ור"ב ע"פ ראייה על מי יש לסמוך יותר? ועיין לעיל אות 433 ובככורי העתים שם שם. ⁽⁴⁴¹⁾ ובני רעמה שבא [בראשית י', ז'] יתרגם רס"ג „ובני רעמה אלהנד“. ⁽⁴⁴²⁾ יותר נכון גי' כיבמו"ק: וחזרה מארצם. ⁽⁴⁴³⁾ לעיל [שורה ז'] יאמר כי „י"ח ימים הולכים" במדברות, לפ"ז נראה שצ"ל: דרך חמשה ועשרים יום, י"ח לנהר ווירא וכו' ומשם „שבעה" ימים — שהם כס"ה כ"ה יום זגי' כי"ק אינה נכונה. ⁽⁴⁴⁴⁾ לפי דעה גרמץ [שם שם צד 297] מוסבת המלה ושם על ימן ויותר נראה שר"ב כיון כזה על העיר נהר ווירא וכן תרגמתי ⁽⁴⁴⁵⁾ עיין גרמץ שם צד 298 ⁽⁴⁴⁶⁾ צ"ל ודיין כגי' כיבמו"ק. ⁽⁴⁴⁷⁾ עיין גרמץ שם צד 302 ולא כן דעת אשער בתרגומו. וז"ל סדהד"ר ערך ג"א ש"ע בשם מסעות בנימין: נהר סמורה שם התחלת מלכות פרס ודרים שם ט"ו מאות יהודים ועזרא הסופר כשיצא מירושלם אחר מלך ארתחשסתא ומת בדרך נקבר שם. לפני קברו כה"כ גדול וכצד השני של קברו העמידו ישמעאלים בית תפלה ע"כ. ואבערמייער בהמגיד שם צד 113: ר' בנימין... יזכיר אותם לראשונה ואמ' כי קבר עזרא הסופר הוא על נהר סמורה ע"כ הנה מאשר ומקיים החכם הזה גם כאן את דברי ר"ב רק ספיר מצא בהם דופי ועי' גרמץ שם צד 302. ⁽⁴⁴⁸⁾ בהבנת הכינוי „הסופר" כבר חויתי דעתי בהערותי למדרש ילמדנו ואתחנן סי' כ"ג אות 2 ועוד במקומות אחרים. בהבנת „מורה" נמצאהו

נמצאהו גם בתרגום ירושלמי חקה כ"ד, ו': «ספרין ומלפין אורייתא»
ועוד במקומות שונים. ⁽⁴⁴⁹⁾ עולם [כראשית י', כ"ב] תרגם רס"ג :
כוסתאן [כגי' תו"א]. ועיין אבערמיער שם שם צד 368 בהערה שכ'
כי העיר שושן היתה בעולם. . . אשר במחוז כוססתאן בפרם וכת'
בעל מסעות בנימין וז"ל כוזרנאן (?) היא עולם המדינה הגדולה וכו'
⁽⁴⁵⁰⁾ אין ספק שסופרים מועים כתבו ב' תחת כ'. ⁽⁴⁵¹⁾ עיין גרמץ
שם צד 295 [והשוה ספר הסכוב לר' פתחיה] וסדהר"ר ערך
דניאל ב'. ⁽⁴⁵²⁾ צ"ל קברו של דניאל שם היו וכו' כגי' כיב"מ.
⁽⁴⁵³⁾ צ"ל השווקים. ועיין סדהר"ר סוף ערך ג"א ש"צ ואשער
בתרגומו ועוד בח"ב שם. ⁽⁴⁵⁴⁾ צ"ל ובצד כגי' כי"ק. ⁽⁴⁵⁵⁾ יותר נכון
ויאמרו כגי' כיבמו"ק. ועיין בסדהר"ר שם שם. ⁽⁴⁵⁶⁾ הוספתי עפ"י
כ"י במו"ק כי חסר לפנינו בין מלת «רבים» ובין «כיניהם» מאמר
שלם. ⁽⁴⁵⁷⁾ קודם מלת «שבא» [צד 69 שמה ח'] גר' כי"ק [וכן כיב"מ]
«מימים» עיין בסמוך בהערותי שם. ⁽⁴⁵⁸⁾ כל הענין נמצא גם בהסכוב
של ר' פתחיה אפס שבמקום «מלך» שלפנינו, מיוחס אצלו הדבר
הבא בסמוך להוקנים. עיין בתרגומי צד 67 הערה 3. ⁽⁴⁵⁹⁾ ע"כ
חסר בכי"ק [עי' לעיל אות 457]. ⁽⁴⁶⁰⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ ועיין
גרמץ שם צד 302. ⁽⁴⁶⁰⁾ לפנינו הגי' סמרכוד ותקנתי עפ"י כיב"מ.
⁽⁴⁶¹⁾ בכיב"מ חסר טן, ועד מדינות עד נהר גוון [שיטה י"ב], בהיות
כי הסופר קפץ מן נהר גוון עד נהר גוון שבשיטה ב'. ⁽⁴⁶²⁾ תקנתי
עפ"י גי' שאר הספרים ⁽⁴⁶³⁾ תקנתי עפ"י תוצאת אשער. ⁽⁴⁶⁴⁾ הוספתי
עפ"י גי' כי במו"ק. ⁽⁴⁶⁵⁾ כן הוא בכ"י הנ"ל ובשאר ספרים. ⁽⁴⁶⁶⁾
תרגום המלים: «ויתפלל בין יהודי בין ארמי» לא נדפס בשגנת
המסדרים. [עי' בתרגומי צד 67. ע"ז עוררני החכם באכער נ"י].
⁽⁴⁶⁷⁾ גם התרגום של המלים «וצוה» עד «של דניאל» נשמטו בדפוס
מן הכתב [באכער]. ⁽⁴⁶⁸⁾ הגי' הנכונה בזה נשארה קיימת בכיב"מ
אפס שמרי"ש וי"ו [רו] נעשה בשגנת הסופרים מי"ם ובמקום למדבר
צ"ל לרודבר. ⁽⁴⁶⁹⁾ עיין אשער ח"ב הערה 295 והלאה. ⁽⁴⁷⁰⁾ צ"ל
אל «אשישין» ועיין גרמץ שם צד 290. ⁽⁴⁷¹⁾ אשער מכנה את השם
העיר הזאה Amaria וגרמץ שם צד 291 וכן כנאמע 10 יכנה אותה
Amadia. ⁽⁴⁷²⁾ כי"ק משובש מאד במקום הזה. ⁽⁴⁷³⁾ בירת המלך
שמלך על המקומות ההם היתה בפרס אבל הם עצמם עומדים בארץ
מדי. ויותר נכון לגרום «מדי» כגי' שאר הספרים. ⁽⁴⁷⁴⁾ מ"ב י"ז, ג'
וי"ח

וי"ח ט' 475) הגי' משובשת לפנינו [וכן בתו"א] כי הנה בכל המאמר משטה ט' עד צד 74 שורה 2 ירבר אורות יהודי עמריא, א"כ איך סיים והם שכנים למדינת עמריא? הלא מחס דבר עד כה? ע"כ נראה ברור שצ"ל והם שוכנים [או כני' כ"י כמו"ק: חונים] ממדינת וכו' ומה שהסגרתו והיא ע"פ כיב"ט נפל מן הכתב בשגגת הסופרים. 476) הסופרים לא דקדקו שיעשו מטבע אחת לכתיבת השמות, לעיל כת' עריא [שטה ט'], בחסרון המ' ובאלף בסוף המלה וכאן כת' מלא ובה"א. כיו"ב נמצא גם במקומות אחרים בספר זה. 477) גילן היא בארץ פירס ומגיע עד סוף גבול דרומי של הארץ. 478) בכיב"ט חסר בהיות כי הסיפור קפץ „מפורעים" עד „פורעים" שבשטה שלאחריה. 479) עיין אשער מש"כ בזה. 480) לפי הגי' שלפנינו וגי' תו"א ודפו"א צ"ל ולפני עלי ראש ישיב[ת] גאון יעקב. בכ"י כמו"ק חסר השם „עלי" ונראה שהסופרים השמיטוהו. לפ"ך בעשר שנים לפני היות ר' בנימין בעטאריה כבר היה ר' חסדאי ראש הגולה ועלי ראש הישיבה. 481) כבר העירותי מה שיש מן השינויים בכתיבת שם זה ואין להכפיל הדברים. 482) עיין בערלינער שם צד 17 מה שהביא בשם הערוך ערך „ואני". 483) הדברים אשר ספר ר"ב אורות דוד אלרואי נתאמתו גם ממקומות אחרים אבל מכאן והלאה הוא ספור בעלמא בלי שום יסוד עיין גרמץ שם צד 290 והלאה ובנאטע 10 483*) החכ' אשער ציין על משלו א, ד; י"ב, ה' וכו' אשר שם פירושו לשון עצה. 484) חסר „לעכדיו". 485) צ"ל אמור כני' שאר הספרים. 486) ממלת „כתבים" עד מלת „אליו" שבסוף שטה י"א חסר בכ"י כמו"ק 487) יותר נכון הישיבות כני' תו"א ודפו"א. 488) ע"כ חסר בכ"י כמו"ק. 489) צ"ל בכח כני' כיב"ט והוא מלשון הכתוב ש"א כ' ט'. 490) היספתי עפ"י גי' תו"א. 491) מלת לו יש למחוק מן הספר. 492) עיין גרמץ שם צד 291 והלאה. 493) תקנתי עפ"י גי' תו"א ודפו"א. 494) ויבא בדברים מיכים ודברי פיוס ופייסו ליתא בכ"י כמו"ק. 495) בתרגומי נתחלף לי שכך בשכח. 496) עיין גרמץ שם צד 295. 497) בסדה"ר ערך ג"א ה"ד כת' ובס' מסעות בנימין מרדכי ואסתר נקברו בשומרון (?) ע"כ ט"ס נפל בדבריו וצ"ל בחמרן. ואפשר שבס' שלפניו היה כתב חמרן [כני' כיב"ט] וממנו נעשה אח"כ שומרון. 498) בכ"י כ"מ חסר מן ומשם עד נהר גוזן בהיות כי הסופר קפץ מן „ומשם" עד „ומשם". 499)

הוספתי עפ"י גי' כי"ק. ⁽⁵⁰⁰⁾ עיין גרמץ שם שם. ⁽⁵⁰¹⁾ צ"ל שהוא. ⁽⁵⁰²⁾ צ"ל על. ובכי"ק חסר מן ושם שר שלום עד מלכות פרס. ⁽⁵⁰³⁾ צ"ל לשיראז. ⁽⁵⁰⁴⁾ כל הנוסחאות שלפנינו מומעות עיין גרמץ צד 296 ואשער ח"ב צד 169 ועוד באכער אין העברעישי — פערזישעס ווערמערכוך צד 10 אות ב'. ⁽⁵⁰⁵⁾ עי' באכער שם שם מה שהביא בשם קרעמער. ⁽⁵⁰⁶⁾ עי' גרמץ שם שם. ⁽⁵⁰⁷⁾ בתו"א גר' כסבין ולמטה גו"א : ניסכון ועיין גרמץ שם צד 294. ⁽⁵⁰⁸⁾ משמע שהוא לא היה שם וכן עוד איוה פעמים אומ' שמספר רק מפי השמועה. נמצא לפ"ז כי במקום שחסר „ואומרים" וכיו"ב יספר לנו ר"ב מה שראה הוא בעצמו בעיניו. ⁽⁵⁰⁹⁾ עי' לעיל שיטה 13 ⁽⁵¹⁰⁾ הפסוק מובא בטעות וכך צ"ל ויגל את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גזון וערי מדי [מ"ב י"ז, ו'] ועיין מדרש עשר גליות [ספר הלקוטים ח"ג]. ⁽⁵¹¹⁾ צ"ל וגו' אולם טעות כזה נמצא גם במקומות אחרים ⁽⁵¹²⁾ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק ושאר הספרים. ⁽⁵¹³⁾ עיין גרמץ שם צד 294. ⁽⁵¹⁴⁾ כאן הכי"ק משובש. ⁽⁵¹⁵⁾ עיין מדרש עשר גליות שם צד ו' אות ז'. ⁽⁵¹⁶⁾ עיין אשער ח"ב צד 172 והלאה. ⁽⁵¹⁷⁾ צ"ל בלא. ⁽⁵¹⁸⁾ כן הגי' בכ"י הנ"ל וכן בדפו"א [וכן בדפוס זאלקווא. באכער] כמו לפנינו ט"ו שנה. אכל זה מ"ס כי המלחמה אשר יספר לנו ממנה ר' בנימין היתה בשנת 1153 למספרם [עיין אשער ח"ב צד 174 וגרמץ נאמע 10 צד 458] נמצא לפי גי' זו שר"ב היה בפרס בין שנת 69-1168 וזה אי אפשר כי לעיל [צד 25] יספר לנו הוא בעצמו מן הרעש במריפולי שהיה בשנת 1170 [עיין שווארץ שם צד 38 וגרמץ 286] א"כ איך היה בשנת 1169 בפרס? ע"כ נכונה גי' תו"א : והיום „י"ח" וכי' לפ"ז לא היה בפרס עד שנת 1171 וכן דעת גרמץ שם [ועיין במכואי האשכנזי]. ⁽⁵¹⁹⁾ נראה כי דוד [לעיל צד 72] אחר העיר הזאת נקרא אל ראי. ⁽⁵²⁰⁾ תרגום המלים „ואמר" עד „ועתה" יש להוסיף בתרגומי האשכנזי. ⁽⁵²¹⁾ הוספתי ע"פ כ"י במו"ק. ⁽⁵²²⁾ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק. ⁽⁵²³⁾ הוספתי עפ"י כיבמו"ק ואין צורך מעתה לדחוקים עי' אשער ובתרגומי שם. ⁽⁵²⁴⁾ צ"ל והם. ⁽⁵²⁵⁾ הוספתי עפ"י כיבמו"ק. ⁽⁵²⁶⁾ צ"ל שלשה כני' כ"י הנ"ל. ⁽⁵²⁷⁾ הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל. ⁽⁵²⁸⁾ צ"ל אותו וכן נמצא על נכין בכ"י הנ"ל ⁽⁵²⁹⁾ נכונה גי' כיב"ט וכן תרגמתי ודעת החכ' באכער שיש לתרגם דיא אונגלייביגען

אונגלייביגען. ⁽⁵³⁰⁾ ככר העירותי לעיל על השינויים במלה זאת. ⁽⁵³¹⁾
הוספתי עפ"י כ"י כמו"ק. ⁽⁵³²⁾ הוספתי „להלחם" ע"פ הענין. ⁽⁵³³⁾
צ"ל אתו או עמו כגי' שאר כתבי היד. ⁽⁵³⁴⁾ צ"ל ונצחו. ⁽⁵³⁵⁾ הוספתי
עפ"י כ"י הנ"ל. ⁽⁵³⁶⁾ כי"ק משובש במקום הזה. ⁽⁵³⁷⁾ הוספתי עפ"י
כיבמו"ק. ⁽⁵³⁸⁾ הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל. ⁽⁵³⁹⁾ צ"ל בנהר או על הנהר.
⁽⁵⁴⁰⁾ מלת ונופל קשה להבין. ונראה שצ"ל הנופל. ⁽⁵⁴¹⁾ ננקד במעות.
⁽⁵⁴²⁾ צ"ל אי. ⁽⁵⁴³⁾ צ"ל נקרא קיש. ⁽⁵⁴⁴⁾ במקום פרוקאטון גר'
בכ"י כמו"ק: כלך ופריקטון הוא לפי תרגומו של אשער מה
שנקרא אצלנו Koton. ועיין ערוך ערך כלך ג' ולפי פירושו שם
כלך ופרוקאטון שני מינים הם. ⁽⁵⁴⁵⁾ עיין תרגום רס"ג לבראשית ב',
י"ב. ⁽⁵⁴⁶⁾ הוספתי ע"פ כ"י הנ"ל. ⁽⁵⁴⁷⁾ מלת שני יש למחוק מן
הספר. ⁽⁵⁴⁸⁾ הג' מלים: „ההם ומוציאים אותם" ליתניהו בכ"י הנ"ל
⁽⁵⁴⁹⁾ הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל. ⁽⁵⁵⁰⁾ הסופר מן כ"י שלפנינו [וכן
ברפו"א] הבין שמלת הללו היא מן הכינויים ע"כ כתב אננים בנפרד
ובאמת הוא שם האבן הזאת ע"כ צ"ל אבני [הלולו כגי' כיבמו"ק]
וכן תרגמתי. ⁽⁵⁵¹⁾ ומוציאין גר' דפו"א גם בשיטה שלפני זאת. ⁽⁵⁵²⁾
הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל. ⁽⁵⁵³⁾ צ"ל לקאולם כגי' כיב"מ וכי"ק בא בסמ"ך
בסוף ובאמת צ"ל במי"ם. ⁽⁵⁵⁴⁾ לפנינו כתוב הוא ותקנתי עפ"י כ"י
במו"ק. ⁽⁵⁵⁵⁾ עיין געזעניאויס אוצר המלים ערך כוש ושווארץ שם צד
256. ⁽⁵⁵⁶⁾ מן „וכל" עד ובעל האבדה חסר בכיב"מ ⁽⁵⁵⁷⁾ צ"ל
ומשלש. ⁽⁵⁵⁸⁾ הוספתי עפ"י כיבמו"ק. ⁽⁵⁵⁹⁾ צ"ל בסדינין וכן תרגמתי
⁽⁵⁶⁰⁾ כי"ק משובש במקום הזה ע"ש. ⁽⁵⁶¹⁾ מן וכצאת השמש עד
ואחד חסר בכי"ק. ⁽⁵⁶²⁾ תלים מ"מ, מ"ו. ⁽⁵⁶³⁾ לפ"ר נראה שצ"ל
מאה „אלף" ובכיב"מ במקום כמה יש לקרות כמ[א]ה אפס שבשגנת
הסופרים נשמטה המלה אלף מן הכתב. והוא החשבון הממוצע בין
גי' כי"ק וגי' שאר הספרים. ⁽⁵⁶⁴⁾ הוספתי עפ"י כיבמו"ק. ⁽⁵⁶⁵⁾ צ"ל
לאי כנרג ועיין אשער ח"ב צד 185 וגרמץ צד 296. ⁽⁵⁶⁶⁾ תו"א גר'
הורזין ועיין שם בח"ב צד 187 וכן תרגמתי ואפשר שהכונה על
החברים הנקראים גועכער [או געכער] שנתישבו בהודו אחר שנכבשה
ארצם ע"י הערביים והם עובדי האש כידוע. ⁽⁵⁶⁷⁾ על השינויים
העירותי בשטה שלפני זאת. ⁽⁵⁶⁸⁾ הוספתי עפ"י כ"י כמו"ק. ⁽⁵⁶⁹⁾
בתו"א ובכ"י כמו"ק גר' אלהיתא. ⁽⁵⁷⁰⁾ מבאן עד מלת עני ליתא
בכי"ק. ⁽⁵⁷¹⁾ תקנתי עפ"י גי' שאר הספרים. ⁽⁵⁷²⁾ כצ"ל וכן הוא

ראיה וידע ידיעה נאמנה והכיר את המדינות ההן על בורין. וכן העיד כפעם בפעם [עיין לקמן] על אמיתות דברי ר"ב, רק ספיר [עיין לקמן ובמבואי האשכנזי] תלה ביה בוקי סריקי. ומה שהביא מדברי [אגרת] רש"ג הוא בתוצאת ב"ג צד 38 וז"ל שם: והי' בפירושו שאבור באותה שעה תשעים אלף איש מישראל ע"כ. ועיין מ"ש מזה בהקדמת, העברית לספרי זה. (272) עיין האפֶּמָאנן, מר שמואל צד 9 הערה ד' ועוד שם צד 5 ובמגיד שם שם. (273) בסדהר"ר ערך ד' נחמן בר פפא הביא וז"ל: כמסעות בנימין בפומבדיתא שם נקבר רב נתן ורב נחמן בר פפא. וכערך ר' נתן כתב: במ"ב בפומבדיתא נקבר ר' נתן ור' נחמן בני רב פפא ע"כ. (274) ז"ל הסדהר"ר ערך ג"א שכ"ז: כנה עיר עוקברא ונ"ב מסעות בנימין, לאמר שמשם לקח דבריו. (275) עיין גרמץ צד 289 (276) הוספתי עפ"י גי' כ"ק ובכ"ב מ' הגי' משונה אבל גם שם נראה ברור ששם אחד נשמט בספרים ע"י הסופרים (277) עיין גרמץ שם צד 288. (278) אין ספק שגי' כיבמו"ק היא לכד הגי' הנכונה. עיין אגרת רש"ג צד 38 שכת' ובימיו יצא וכו' השוה שטיינשניידער אפאקאליפסען מיט פאליטישער טענרענץ הוצאה מיוחדת ממ"ע דער רייטש טארגענלאַנדישען געזעללשאפט צד 635. ורק ממעמים הידועים חדלו מלכתוב את הכינוי שלו ובחרו במקומו את מלה נביא. עיין מדרש ילמדנו ח"ד דף ס"ט ע"ב סוף אות ב'. (279) עיין באגרת רש"ג שם שם. (280) לפנינו נמחק מטעם הצענזור. (281) על השניים כבר העירותי לעיל שיטה י"ד. (282) הוספתי עפ"י כ"ק. (283) נכונה גי' כיבמו"ק שגרסו אח"כ: והכל מוקף חומה (284) עיין לעיל שורה א'. (285) לא הבנתי פו' המלה הזאת. ויותר נכונה גי' תו"א אף שהוא מחק את השם אחרד. והחכם באכער עוררני על גי' אחרת אך לא יכולתי להבינה. (286) הוספתי עפ"י כיב"מ ובשאר הספרים חסר. (287) כן נכון וכן תרגם רס"ג: מישא [בראשית י', ל'] מכה. (288) הוספתי עפ"י כיב"מ וכי"ק משונה קצת. (289) המלה מיותרת ואין לה שום הבנה כי לא מהארמון זועקים אלא לפני הארמון. וליתא למלה זאת בכ"ב מ' וכן נכון. (290) בכ"י כמו"ק מוסיפים "לו" וצ"ל אדננו. (291) הגי' לפנינו משובשת ותקנתי עפ"י כ"י ב"מ ועיין אבן ספיר ח"א דף מ"ז ע"ב למטה. (292) צ"ל ונשקו בכגרו כגי' כיב"מ (293) הוספתי על פי כ"י כמו"ק (294) תקנתי עפ"י כיב"מ. ותו"א ודפו"א וכן הכ"י שלפנינו גו' ומחבאות (295) הוספתי עפ"י כ"י כמו"ק ובשאר

בשאר ספרים. ⁽⁵⁷³⁾ הוספתי עפ"י כ"ק וב"מ. ⁽⁵⁷⁴⁾ גי' תו"א לילך
 הוא שבוש, והח' אשר נחתק בפירושו. ⁽⁵⁷⁵⁾ הוספתי עפ"י כ"י
 במו"ק ⁽⁵⁷⁶⁾ יותר נכון גי' שאר הספרים (הנקפא) באלף בסוף
 המלה והוא נפעל מן פעל קפא. עיין בתרגומי ואשער לא כן
 הבין. ⁽⁵⁷⁷⁾ עיין ססכת ברכות נ"ח ע"ב. ⁽⁵⁷⁸⁾ צ"ל הספן ומלת אדם
 יש למחוק מן הכתב. ⁽⁵⁷⁹⁾ מכאן עד מלת הספינה [שמה 8] חסר
 בכ"ק וב"מ ⁽⁵⁸⁰⁾ על השינויים העירות לעיל. ⁽⁵⁸¹⁾ הקנתי עפ"י
 גי' שאר הספרים ⁽⁵⁸²⁾ בכ"ק חסר עד המים שבשמה שלאחריה.
⁽⁵⁸³⁾ נכונה גי' כיב"מ וכן נקרא בלשונם גרף. ⁽⁵⁸⁴⁾ צ"ל עמו. ⁽⁵⁸⁵⁾ ט"ס
 נפל כאן כי דרך גי' ימים א"א שהיה החוק ט"ו יום. ובאמת בכ"י
 במו"ק ליהא. ⁽⁵⁸⁶⁾ צ"ל לקולן. ⁽⁵⁸⁷⁾ עיין אבן ספיר ח"א דף מ"ה
 ע"ב ⁽⁵⁸⁸⁾ צ"ל כתלסר וכן בתרגום למ"כ י"ט, י"ב. ⁽⁵⁸⁹⁾ מלת
 אהום מתרגם אשער: ממשלת הנוצרים ואחריו נמשכתי גם אני
 בתרגומי. אבן אפשר שייחסו אהום, "לבני אדום" כמש עיין האשכול
 היוצא לאור ע"י ה"ה גינציג ח"ד צד 194 והלאה ועיין גם אשער
 ח"ב צד 193. ⁽⁵⁹⁰⁾ תקנתי עפ"י גי' שאר ספרים. ⁽⁵⁹¹⁾ צ"ל לזכיה.
⁽⁵⁹²⁾ הגי' בכ"ק משוכשת כאן. ⁽⁵⁹³⁾ מכאן עד ומשליכים אליהם
 [שמה ט'] חסר בכ"ק. ⁽⁵⁹⁴⁾ עיין אבן ספיר ח"ב שכת' כי ר"ב
 סותר בזה דברי עצמו כי לעיל כת' שארץ אלימאן היא מלכות
 שבא. אבל טעה בזה חדא כי המדבר הזה נקרא ג"כ מדבר שבא
 עיין באכער איין העברעיש — פערזישעס ווערטערבוך צד י"ט אות
 ב' וכן הביא גרמץ ח"ט נאמע 4 צד 550 בשם דוד ראובני שכת'
 "כוש מלכות שבא" [ועיין אות 596]. ועוד הלא אפשר שנתחלף
 להסופר שי"ן כסמ"ך וצ"ל סבא ואורות זה האחרון עיין געזעניאום
 באוצר המלון שלו ותמצא שלפי דבריו כיין ר"ב להאמת ועיין בתרגומי
 ובמבואי האשכנזי שם הארנתי בזה [אחר כתמי זאת ראיתי שכיב"מ
 גרם באמת כאן "הוא סבא". מעתה אין ממש בהשגותיו של ספיר
⁽⁵⁹⁵⁾ פושן [בראשית ב', י"א] תרגם רס"ג: "אל ניל". ⁽⁵⁹⁶⁾ כוש
 [שם י', ו'] מתרגם רס"ג: "אל חבש". וכל זה נעלם מעיני ספיר
 עיין במבואי שם. ⁽⁵⁹⁷⁾ הוספתי עפ"י כיב"מ. ⁽⁵⁹⁸⁾ המלה הזאת
 מקומה לעיל [עיין באות שלפני זה] ⁽⁵⁹⁹⁾ צ"ל אסואן ועל השינויים
 כבר העירותו לעיל. ⁽⁶⁰⁰⁾ ע"ב חסר בכ"ק. ⁽⁶⁰¹⁾ הוספתי עפ"י
 במו"ק ⁽⁶⁰²⁾ חיילה [בראשית ב', י"א] מתרגם רס"ג: בלד ויילה,
 וחבילה

וחבילה בכיב"מ היא מ"ס. ⁶⁰³) הוספתי עפ"י גי' כ"י כמו"ק
⁶⁰⁴) צ"ל הנקראה. ⁶⁰⁵) צ"ל לקוי עיין אשער בתרגומו ובח"ב צד
 196. ⁶⁰⁶) בכ"י כמו"ק חסר מלת אלף וכוה אולה לה המיהת ספיר
 [ח"א דף כ"ז ע"ב בהערה]. ועיין במבואי מ"ש מזה. ואפשר
 שהמספר ל' אלף מוסב על "מצרים" כלומר בכל ארץ מצרים יש ל'
 אלף יהודים. ⁶⁰⁷) ספיר שם [דף כ"ד ע"ב] קורא עליו הגר ואמר
 מי הגיר לו זה: ובאמת נעלם מעיני ספיר כי גם רס"ג מתרגם פיתים
 [שמות א', י"א]: אל פיום ⁶⁰⁸) יש ספרו' גור' על שפת ויש גור' על
 נהר ונראה שצ"ל על שפת נהר וכו'. ⁶⁰⁹) כבר העירותי "שפישון"
 מתורגם אצל רס"ג. באלניל. ⁶¹⁰) הוא השם הנהוג בפי יושבי אנשי
 הארץ הערביים. ⁶¹¹) עיין באכער, אויס דעם ווערטערבוכע הנחום
 הירושלמי [יצא לאור זה חדש בחשבון השנתי לבית המדרש
 הרבנים בכוראפעסט] צד 7 ובהערה שם. ועיין אשער ח"ב צד 199
⁶¹²) הוספתי עפ"י גי' הספרים. ⁶¹³) הנה ענין הסדרים של א"י אחר
 שבא לידנו נאמר בה מלתא הנה ספר בראשית נתחלק למ"ה סדרים
 ספר שמות לל"ג וספר ויקרא לכ"ה, בס"ה ק"ג סדרים שעולי' לשבתות
 של ב' שנים. ומאחר שנמרו את התורה כלה במועד חג הסוכות ומיד
 התחילו בכראשית בשבת שאחר המועד נמצא שאחר ב' שנים
 להתחלת התורה היו קוראין אחר זמועד בפ' במדבר סיני. ויען כ'
 מריש במדבר עד פ' צו את קרבני יש כ"ה סדרים [עיין אכן ספיר
 ח"ב דף רכ"ט] נמצא שכשנת העיבור קראו את הפ' הזאת אחר אדר
 שני וכן מציינו בנמרא מסכת מגילה דף כ"ט ע"ב: לכני מערבא
 רמסקי לדאורייתא בנ' שנין ומתרמי להו פ' צו את קרבני סמיכה לר"ח
 אדר מלפניו [כשהשנה הראשונה היתה שנת עיבור] או לאחריו
 ע"כ. והנה הפ"ר שנתחברה בא"י ויסודתה על הסדרים של א"י סדרו
 בכיין את הפיסקא "קרבני לחמי" אחר החודש, והמפורשים שהאריכו
 כתיב זה הסדר לא ירדו לעומק הדברים. ויען כי לפעמים איתרמי
 ר"ח חשוון בשבת ע"כ מתחלת הפסיקתא הזאת בפיסקא מעניני
 דיומא. מעתה צא וחשוב ותמצא שכל הפיסקות על הסדר הנכון
 הוה נשנו. ⁶¹⁴) צ"ל נתנאל. ועיין אשער ח"ב צד 254 וגרמץ שם צד
 307 ⁶¹⁵) לפנינו וכן בכי"ק נכתב במעות אל מומטין. ⁶¹⁶) תקנתי
 עפ"י גי' שאר הספרים. ⁶¹⁷) בהוראה זו שנתן לה הסופר לא מצאתי
 מיבא מלה זו. ⁶¹⁸) עיין באות 615. ⁶¹⁹) על השינויים בכתיבת שם

זה העירותי כ"פ בזה הספר ⁶²⁰ המלים כי הוא יש למחוק מן הספר.
⁶²¹ צ"ל וקרח ושלג כגי' כ"י במו"ק. ⁶²² צ"ל לרוותה. ⁶²³ צ"ל
 אותו. ⁶²⁴ הוספתי עפ"י כ"י במו"ק. ⁶²⁵ יותר נכון גי' תו"א ודפו"א:
 לפני. ⁶²⁶ צ"ל אותו. ועיין אבן ספיר ח"א דף כ"ג ע"א. ⁶²⁷ בכי"ק
 חסר מן וכשעה — בחפירות בהיות כי הסופר קפץ ממלת חפירות
 עד לחפירות בתרא. ⁶²⁸ צ"ל לסיחורים. ⁶²⁹ לפנינו נכתב במעות
 והדקים. ⁶³⁰ הח' אשער הגיה בערב כי „בארץ" אין לו שום הבנה
 אמנם לפי גי' כ"י במו"ק אין צורך אפס שנשמטה המלה „הזיא" מן
 הכתב. ⁶³¹ נראה כי טלת להם יש למחוק מן הספר. ⁶³² עיין
 בערוך ערך זה וערך ירכוים ⁶³³ כמלה זאת נפל שבוש וצ"ל
 ירכוים. ⁶³⁴ נכונה גי' חו"א ודפו"א „יקטפים" ⁶³⁵ כן גר' אשער
 ודפו"א וקרוכ להם כיב"מ. ⁶³⁶ עיין באכער איין העכרעיש פערזישעס
 ווערטער בוך צד י"ט הערה כ'. ובמ"ע Magyar—Zeido Szemle
 לשנת 1901 צד 67 העירותי כי כן תרגם בכר רס"ג: כפתור
 [בראשית י', י"ד] בדמיאטא. ואבן ספיר לא ראה זה. ⁶³⁷ לפנינו
 כן כמו בתו"א ודפו"א חסר השביל הר' כי אחר השביל הג' ההולך
 דרך אשמן העיר הגדולה גר' מיד: בנכול מצרים, ועל ארבעה
 וכו'. ומאת המעתיק נ"ב וו"ל: ואני המעתיק לא מצאתי בהעתקה
 ראש הר' ע"כ ובאמת הוא חסרון הנראה לעינים ובא על נכון
 בכ"י במו"ק ועל פיהם תקנתי הגי' שלפנינו. ⁶³⁸ עיין גרמץ שם
 צד 307 והלאה. ⁶³⁹ כ"י במו"ק מוסף „בכל המקומות והם בנויים
 בסיר ובאבנים בניין חזק מאד" ולפנינו [כ"כ בתו"א ודפו"א] חסר
 ונראה כי הסופר קפץ „ממאר" עד מאד. ⁶⁴⁰ בכ"י במו"ק חסר מן
 והוא עד עד מאד [שכשיטה שלאחריה]. ⁶⁴¹ כגי' שלפנינו גר' גם
 אשער ולמטה הגיה: סדיר והציג סמן השאלה בצדו. ובאמת כן
 תרגם גם רס"ג [בראשית מ"ה, י'] גישן: אלסדיר. ונראה כי שבוש
 נפל בספרים ע"י המעתיקים. עוד הביא שם נוסחת דפו"ק: סלכים
 ועיין אשער ח"כ צד 210 וגרמץ שם צד 308. ⁶⁴² כן תרגם גם
 רס"ג [בראשית מ"ו, י"א; שמות א', י"א] רעמסס עין שסס ⁶⁴³ כגי'
 דפו"א גר' גם דפו"ק וכן נכון עיין אשער במקומו וגרמץ שם שם
 ועיין עוד ספיר שם דף ה' ע"ב ולא צדק גם בזה. ⁶⁴³ *היספזי
 עפ"י כ"י במו"ק. והספזים שהשמיטו זה מינים יום שלם למנויפמא.
⁶⁴⁴ הוספתי עפ"י גי' שאר הספזי. ⁶⁴⁵ כן גם גי' דפו"ק. ⁶⁴⁶
 לפנינו

לפנינו היתה הגי' לרמירה וצ"ל לרמירה ועיין גרמץ שם שם ⁽⁶⁴⁷⁾
 לפ"ד הגי' שלפנינו היא גי' נכונה והכונה על מכיילה הרחוקה כ"ה
 מילין מעיר טאנתה ועיין גרמץ שם ואכן ספיר שם דף כ"א ע"ב
⁽⁶⁴⁸⁾ תקנתי עפ"י גי' תו"א ויותר נכונה גי' כ"י כמו"ק וכן שמה
 בערבית ואח"ו גר' שם: של מצרים והיא אמון מנוא אבל כשבנה
 אותה ע"כ זה חסר לפנינו. ⁽⁶⁴⁹⁾ צ"ל (מ)נוא אמון כלשון הכתוב
 [נחום ג', ח'] ומהרגמנין מאלכסנדריאה ומובא בב"ר פ' א' והחכם
 המנוח מוה"ר דוד קויפמאן ז"ל במאמרו „המורה גבוכים בספרות
 העולם” [תוצאה מיוחדת מתוך הארכיוו היו"ל ע"י החכם הפראפעסאר
 שמיין. כרך י"א חוברת ג'] צד 364 כת' כי אנשי „מצרים” קורין
 לאלכסנדריאה נא אמון ונעלם ממנו לפי שעה כי כן שמה אצל
 היהודים סימנים ימימה. ⁽⁶⁵⁰⁾ הוספתי עפ"י גי' כ"י כמו"ק. ⁽⁶⁵¹⁾
 תקנתי עפ"י גי' תו"א וכ"י כמו"ק. ⁽⁶⁵²⁾ לפי הגי' שלפנינו צ"ל
 „שווקים” והשאר תקנתי עפ"י גי' כ"י הנ"ל. ⁽⁶⁵³⁾ הוספתי עפ"י כ"י
 הנ"ל. ⁽⁶⁵⁴⁾ עיין מגלת בני חשמונאי תוצאת הח' גאסמער פסוק כ"ח.
⁽⁶⁵⁵⁾ עיין אכן ספיר שם ג' ע"ב. ^(655*) לקמן [שמה א'] הגי' גם
 לפנינו המנורה. ⁽⁶⁵⁶⁾ כן שמה כלשון זה „מנארה” ⁽⁶⁵⁷⁾ הוספתי עפ"י
 כ"ק. ⁽⁶⁵⁸⁾ בכיב"מ חסר מן ולא עד מגדל המנורה שבשמה יו"ד
 כהיות כי הסופר „קפץ מן היום הזה עד ועד היום הזה” ⁽⁶⁵⁹⁾ הוספתי
 עפ"י כיב"מ ובכ"ק בטעות. ⁽⁶⁶⁰⁾ הוספתי עפ"י גי' כיבמו"ק. ⁽⁶⁶¹⁾
 אין ספק שצ"ל וביצאנץ ובכ"ק חסר ⁽⁶⁶²⁾ בכי"ק ואונגריאה וכצ"ל
⁽⁶⁶³⁾ בכי"קו כולגריאה וכן נכון. ⁽⁶⁶⁴⁾ זה נשמט בתרגומי ⁽⁶⁶⁵⁾
 הוספתי עפ"י כ"ק ואודות אשקליניאה עיין בסוף הספר. ⁽⁶⁶⁶⁾
 תקנתי עפ"י תו"א וכיב"מ. ⁽⁶⁶⁷⁾ בכיב"מ לקמן מקומו ועיין בהערותי.
 ובפרט יש להעיר כי המעתיקים ערבבו את השמות והשמיטו מהם
 הרבה ובתרגומי נמשכתי אחר הכ"י שלפנינו ואת תוספת השמות
 הבאתי בסוף. ⁽⁶⁶⁸⁾ כן גי' כ"ק. ⁽⁶⁶⁹⁾ גי' כיב"מ ובכ"ק גר' במקום זה
 וריאציה ופירציה אפיקיזה ופירוש הדברים נעלם ממני. ⁽⁶⁷⁰⁾ היא
 מדינת שוויץ ⁽⁶⁷¹⁾ בכיב"מ בטעות ופנלדרש ⁽⁶⁷²⁾ בכי"ק ⁽⁶⁷³⁾
 מדינה ידועה תחת השם מויריטאניען. זה ועוד איזה שמות נשמטו
 בתרגומי. ⁽⁶⁷⁴⁾ בסמוך מקומו ולא כאן. ⁽⁶⁷⁵⁾ עיין לעיל שמה 3 והיא
 גלש [שמה 6] ויען כי נכתב סמוך לאינגלשירא א"כ א"א לפרשו כמו
 שפי' אשער. לפ"ד היא גאליציא שלפנינו וכן תרגמתי. ⁽⁶⁷⁶⁾ כן גר' גם

תוצאת

הוצאת פערארדא ועיין לעיל שמה ג' שבכ"י בא שלא במקומו. (677)
 יותר נכון כנ"י כ"י במו"ק ומצד אחר. (678) כיב"מ גר' וזוילה; ומר
 אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי היא זוילה היא חוילה. (679)
 צ"ל ואלומן כנ"י כ"י הנ"ל. (680) צ"ל וסוחרי כנ"י כ"י הנ"ל. (681)
 צ"ל מצוירים. (682) הסופר של הכי"ק קפץ: מהקדמונים עד הקדמונים
 (683) יותר נכון ואורך כנ"י כ"י. (384) הוספתי עפ"י כיב"מ. (685)
 הוספתי עפ"י כ"י הנ"ל ועיין גרמץ שם שם. (686) נכונה ג' תו"א
 ע"ש ח"ב צד 222. (687) לפנינו נמחק מטעם הצענוור והוספתי עפ"י
 ג' תו"א וכיב"מ. ובכ"י ק חסר ע"ש בהעיותי. (688) מכאן עד דרך
 יום [שמה ז'] חסר בכיב"מ בהיות כי המעתיק קפץ מהר [סיני]
 לשאנם ועיין אבן ספיר יש דף ל"ז ע"ב. (689) ישע"י ל' ד'
 "כי היו בצוען שריו ומלאכו חנם יגיעו" מתרגמין ארי הוו בטאנים
 וכו' משמע כי צוען היא טאנים וכן תרגם אונקלוס צוען [כמדבר
 י"ג, כ"ב]: טנס. אולם רס"ג יתרגם [שם שם] צאן. מנבר ואפשר
 שגם אצלו נקרא חנם: טאנים ותרגומו לישע"י לא נמצא ת"י. (690)
 ע"כ חסר בכ"י. (691) על השינויים כבר העירותי כ"פ. (692) צ"ל
 לזיר. (693) לפנינו נמחק מטעם הצענוור והוספתי עפ"י ג' כיבמו"ק
 (694) ממשפחה הנארמאנען ועיין אשער ח"ב צד 224 ובתרגומי
 ובמבואי שם. (695) סגן מ"ם כי מן המלך הדבור ולא מן הסגן ובסמוך
 הג' בכל הספרים: וגם שם "כנ"ן ארמון ע"כ נכונה ג' כיב"מ
 שגו' ג"כ מדינת גן המלך וכן צ"ל. (696) צ"ל אל חיצנה כנ"י תו"א
 עיין שם צד 160. (697) לפי ג' אשער (סגן) לא ידעתי על מה מוסב
 "ובתוכו" בתוך מי? ועיין עוד בסמוך (698) צ"ל "הוא" ונשוי כנ"י
 כיב"מ (699) עיין לעיל אות 695. (700) הוספתי עפ"י ג' כיב"מ.
 (701) הלשון טעם קשה. (702) יותר נכון מעדני כנ"י כיב"מ. (703) ע"כ
 חסר בכ"י. (704) צ"ל לארץ. (705) יפה כיון החכם אשער ז"ל. (706)
 מכאן עד אלימאניה בתרא חסר בכ"י. (707) צ"ל רנשבורק כנ"י
 כיבמו"ק. ועיין במאגאצין לשנת 1874 נומ' 9 מ"ש החכם ר"ר
 בערלינער נ"י [הח' נ"י בעצמו עוררני על זה] (708) על השינויים כבר
 העירותי לעיל. (709) כנ"ל להגיה. ואודות הכינוי אשכנזי לאלמניה
 הנני להאריך קצת ובמקום אחר יבואר אי"ה באורך. אשכנזי [כראשית
 י', ג'] יתרגם רס"ג: אל סקאלבה, היא אחת ממשפחות העמים הגדולים
 הידועה אצלנו בשם סלאפעז [עיין בסוף הספר]. לארצותם גתחלקה

המשפחה הזאת ברוב הימים: למזרחיים לדרומיים ולמערביים. הראשונים הם הרוססען; השניים נתחלקו לשמונה אומות ואחת מהן הם הכולגארען; בין השלישים נמנו הזארבענווענדען אשר מושבם היתה במזרחית — צפונית של גערמאניען. ועיין אור זרוע ח"ב סי' נ' שכת' וו"ל מנהגנו בארץ „כנען" ובני רינוס וכו' נראה מזה שארצות הרין נקראו ארץ כנען. והטיב בזה אשר דבר הגאון שי"ר ו"ל בתולדות ר"נ בעל הערוך [בכורי העתים תק"ץ הערה י"ח] וו"ל ויתכן שלחלק המערבי (זה לאו דוקא) מן דייטשלאנד קראו אשכנז ולחלק המזרחי ממנו קראו כנען ע"כ ואם כי בגוף הדבר הצדק עמו מ"מ נ"ל להיפך כי לחלק המזרחי קראו אשכנז ולמערבי כנען. כי גם אחר שנכבשו הזארבענווענדען ע"י הגערמאנען נשאר להם ולארצם השם אשכנז אשר מקדם קדמתא היה כולל רק האומות אשר מן הסלאַפֶען יצאו. ועפ"י זה יובן מ"ש הגאון ר"ס בפירושו לדניאל ז', ח' וו"ל: כי מדינות מלכות רומי הרבה והם מלך רומי שבקושטמניא ומלך ארמניא ומלך הונגאריא ומלך אשכנז ומלך בולגר ומלך כנען ומלך צרפת ומלך ספרד ומלך רוסיא וכו' הנה ג' אלה: אשכנז, בולגר ורוסיא, שלשתם למשפחת הסלאפֶען יחשבו וקראו את חלק הארץ מגערמאניא אשר ישבו בה הווענדען „אשכנז" כדלעיל. ואחר זה מביא מלך „כנען" היא הארץ שעל הרינוס. וראיתי כי החכם שי"ר ו"ל מביא שם את דברי הרד"ק סוף עובדיה אשר ו"ל: ואומרים בקבלה כי בני ארץ אלמניא היו כנענים בימי יהושע וכו' אבל מכאן ראיה לרברי ולא לדברי הגאון ז"ל. כי הנה ארץ אלעמאניען ידועה וכן כתב ר"ב [שמה 2] וכל קהלות אלימאניה יושבים על נהר רינוס. נמצא איפוא שהארץ סביב או סמוך לרהיין היא ארץ כנען. וזה מבואר. וכן מה שהביא מראב"ן ז"ל סי' ח' שכתב: בהיותי בארץ כנען וכו' כונתו ג"כ על ארץ אלעמאניא הסמוכה למנצא מקום דירתו של הראב"ן ז"ל. והם הם דברי האו"ו הנ"ל כמ"ש מנהגנו בארץ כנען וכן המנהג בבני רינוס ועיין עוד באו"ו שם סי' ש"כ ולפי דבריו שם משמע שגם ארץ ואכסען, אשר גבולותיה הגיענה עד הרין היתה נחשבת ג"כ לארץ כנען. אולם ארץ „אשכנז" היה שם, הכולל את החלק האחר מן הארץ ההיא; אך בזמן מאוחר הסיבו את השם הזה על כל ממלכת הגערמאניען. וזה מבואר ברד"ק עיין שם. ועיין עוד בלקומים לרש"י ז"ל

להחכם הגדול מו"ה אברהם ד"ר בערלינער נ"י דף קפ"ד והלאה. ועיין באות שאחר זה. ⁽⁷¹⁰⁾ הנה מכנה כאן גם ר' בנימין חלק אחד מן הארץ היא אלימאניה וחלק אחר „אשכנז" אפס שחשב כי אשכנז הוא רק חלק מן אלימאניאה א"ב אצלו השם הזה האחרון כולל יותר, כמו שאצלנו כהיום השם אשכנז. ועיין באות שלפני זה. ⁽⁷¹¹⁾ לפי הגי' שלפנינו שהיא ג"כ גי' תו"א ודפו"א יש כאן חסרון הנכר לעינים כי מה פירושם של הדברים : נדיבים על נהר משיליא וקופלינס ? הוי"ו מן ו. שם הזה האחרון מורה באצבע שנשמט איזה שם מן הכתב. אכן בכ"ב כמו"ק בא על נכון ומשם הוספת את החסרון שלפנינו. ובאמת נמצא בתו"א ודפו"א אחר וגרמיה עוד : „ומשתראן". ונראה שהוא אחר עם גי' הכ"י הנ"ל אפס שנשתבש עוד יותר. כי לפ"ד הם שני שמות „מס", היא מעץ ו—תיורכש היא מהיאנוויללע והמעתיקים לא השגיחו על טיב כתיבת השם הזה ⁽⁷¹²⁾ צ"ל ואנדרנכה. ⁽⁷¹³⁾ עיין במאנאצין שם מ"ש החכם ד"ר בערלינער נ"י אורות זה. ולפנינו נכתב וקובה וקרמניא. ⁽⁷¹⁴⁾ הספתי עפ"י גי' כיב"מ. ובכי"ק חסר השם הזה והבא שם אחריו וגר' במקומם : ונוריובריק ודינירש ברוק ולפ"ד מקום השמות האלה הוא לקמן בשמה מ' ע"ש. ⁽⁷¹⁵⁾ מכאן עד אשתארנבורק [שמה ח'] חסר בשני כ"י הנ"ל. ⁽⁷¹⁶⁾ תקנתי עפ"י דפו"א ותו"א. ⁽⁷¹⁷⁾ השלמתי את החסרון הנראה ונכר. ⁽⁷¹⁸⁾ הוספתי עפ"י תו"א ודפו"א. ⁽⁷¹⁹⁾ בכי"ק חסר גם השם הזה והבאים אחריו עד וצר. ⁽⁷²⁰⁾ עיר בשם צר לא נודעה. ולפ"ד כי וצר עם ונוריובריק שהוסיף כי"ק הוא שם אחד היא העיר הידועה בשם צאר [או זאר] כריקען. ואלו הב' שמות האחרונות נמצאו בכי"ק אחר השם ביננה [לעיל שמה ז'] ונראה ששם מקומם וכן תרגמתי. [ואפשר כי נוריובריק היא העיר גירענבערק והסופר התחיל לכתוב את השם וטעה וכתב וצר במקום שהיה רוצה לכתוב וגר — ע"כ הניחו מלגמור אותו ונשאר כן חסר ומחדש שכח לכתבו. ובאמת בכיב"מ לא נמצא לא אותו ולא את חברו]. ⁽⁷²¹⁾ אפשר כי ודינישברוק נכתב בטעות במקום ורגשבורק החסר ג"כ בכי"ק ⁽⁷²²⁾ כך מנוקד בכ"י. ⁽⁷²³⁾ כגי' כי"ק לעיל [צד 98] כן גי' כאן אשקלניא ובאמת צ"ל אשקלבונייה והיא מלה ערבית ועיין שם שם בתרגומי ועוד לעיל אות ⁽⁶⁶⁵⁾ ואת 709 ושם הבאתי כי רס"ג ז"ל יתרגם כן השם אשכנז. ⁽⁷²⁴⁾ הוספתי עפ"י כי"ק. ⁽⁷²⁵⁾

נקראת

נקראת כן ע"ש הכתוב כנען כידו מאוני מרמה [הושע י"ב, ח']
 יען כי עשו מסחר עם בניהם ובנותיהם. ואין ענין זה לארץ כנען
 הג"ל אות 709. ועיין צונץ בהערותיו לתו"א ח"ב צד 227. אולם
 ר"י בעל אור זרוע כשכתב „ומנהגנו בארץ כנען” [ח"ב סי' נ'] לא על
 ארץ ביהם כיון יען כי מקומו עפ"י ערות עצמו [שם סי' ש"כ] בארץ
 זאכסען היה. ⁽⁷²⁶⁾ בכי"ק חסר מכאן עד ושם ימצאו [שורה א'].
⁽⁷²⁷⁾ ע"כ חסר בכי"ק ⁽⁷²⁸⁾ עיין אשער ח"ב צד 229 שכ' שהיא
 מלה זרה מלשון סלאף. ⁽⁷²⁹⁾ הוספתי עפ"י גי' שאר הספרים. ⁽⁷²⁰⁾
 הוספתי עפ"י גי' כיב"ט ובשאר הספרים חסר בהיות כי הסופר קפץ
 מקור לקור. ⁽⁷³¹⁾ מכאן עד סוף הטאמר חסר בכ"י כמו"ק. ובסוף
 זה האחרון כתוב: ארך ה' בכל לבני אספרה נפלאותיך בעוד בי
 נשמתי אתן שבח והודיה לפניך.
 בנימין הסופר י"ח במרחשון [את הפרט לא הכנתי]. כפי הנראה זה
 ספר ר"ב אינו השלמתו הנה. ע"כ ועיין עוד בהקדמתי.
⁽⁷³²⁾ דברים ל', גי'. ⁽⁷³³⁾ „ברוך נותן ליעף כח” „י' אלהינו עלינו”.